

Martin Harriet Añibarroren

BLANKA URGELL
(Orotariko Euskal Hiztegia)

Abstract

This paper gives new evidence about the relationship between Basque writers and grammarians from both sides of the Pyrenees. Two short lists of words compiled at the beginnings of the XIX century by Añibarro, a writer, grammarian and lexicographer from Biscay, contribute, once again, to confirm it. Añibarro elaborated his two lists using the glossaries of Harriet's grammar (1741). In this way, Añibarro becomes, together with Larramendi and Lécluse, a basic source to be taken into account when dealing with the northern lexicon until the second half of the XIX century. The first part of this paper shows how Añibarro's tract shares Larramendi's (and his followers) interest in the Basque northern literature. Añibarro's translation of Axular places him as one of the most outstanding personalities in Larramendi's circle of followers. The second part deals, mostly, with the characteristics of the text, Añibarro's difficulties with regard to the graphical usage of Harriet's grammar. He misunderstands some of Harriet's French and original Basque words. Finally, some considerations about the purpose for the making of both lists are offered.

1. Aurkezpena

Bakoitzean sendokiago erakusten ari den bezala, euskal idazleen arteko harremanak halaberharrezko topaketa historikoez harago doazenak dira. Oraintsu arte harreman horiek gehienbat talde sinkroniko edo diakroniko itxitan aurkeztu ohi ziren bitartean (alde batera, adibidez, Larramendi-Kardaberatz-Mendiburu, Mogel-Añibarro, Añibarro-Zabala; bestera, Larramendi-Añibarro, Larramendi-Iztueta), badirudi dagoeneko agerian dela Euskal Herriko kultur mundu euskaldunak, bere txikitetasun jakinean ere, uste baino harreman multzo tapitu eta korapilotsuagoa sortu zuela bere barruan; nolabaiteko mailan aritzeko, ekialdeko beste edozein kulturatan bezalaxe, hemen ere ezinbestekoa zen norberaren ezagutzaren mugetatik at ilkitzea ezagutza hori egiaztatu eta osatzeko, eta ilkitze hori lehenagokoen irakurketaz zein garaiki-deekiko harremanez gauzatzen dena da:

Busquemos la verdad no sólo en los libros manejados por nosotros mismos, sino en los demás compañeros, por si nos engañamos en nuestra inteligencia (Añibarro *Becerro* 309).

Baieztapen horrek Iparralde zein Hegoalderako balio du, eta baita Hegoaldeaz eta Iparraldeaz bietaz batera mintzatzeko ere. Añamendien bi aldeetako idazleen arteko harremanak ez dira izan, Ibarrengandik bederen ziruditen bezala, bakan edota

ustegabekoak, ezpada norberaren herri, probintzia edo estatua baino zabalago den kultur eremu batean lanean ari zirelako nolabaiteko kontzientzia, zena zela, zeukan jende baten ekinaren fruitu naturala.

Giro honek Manuel de Larramendiren apologi, gramatika eta hiztegi gintza lanean du etorkia Hegoaldean (ik. Lakarra 1985, Urgell 1991). Haren eraginaren lehen-dabiziko babeslekuetarik, eta hoberenatarik dakigunez, Zarauzko frantziskotarren komentua izan zen, hain zuzen 1790etik aurrera Añibarroren bizilekua izango zena.

Komentua 1746an bilakatu zen misiolari mintegi; ez askoz beranduago, berrogeitamarren hamarkada ingurutsuan, Hegoaldeko Euskalerrian zehar euskaraz ederki predikatzen zuten bertako fraideak bazirela badakigu, Larramendik esana (*Cor* 291 eta *Autobiografía* 27-29). Hasiera hartan, hiru "montañés" eta Salamancako baten aldean, zazpi gipuzkoar (Juan Josef Suárez Palomo eta Miguel de Ezcurdia donostiarrak, Manuel de Moraza, Domingo de Aguirre arrasatearra, Juan Bautista de Irigoyen, Joaquín de Otamendi eta Joaquín Antonio Eyzaguirre), hiru bizkaitar (Antonio de Bernaola, Andrés de Guinea eta Joaquín de Aldeiturriaga) eta bi arabar (Pedro Antonio de Balda eta Nicolás de Apodaca) izendatzen ditu Añibarrok (*Becerro* 293-294); hauetarikoak dira, zalantzarik gabe, Larramendik goraiatu zituen predikalarriak (cf. Urgell 1988: 149 hh.).

Hurrengo belaunaldiak haien predikazio maila jaso ederki gorde zuen, A. Francisco Antonio de Palaciosi buruz (Oñati 1727-Zarautz 1804) Mogelek esan zuena lekuko (*CO* 292-294), besteak beste; baina, are interesgarriago dena, besteez ez bezala, hauetaz badakigu ziurtasun osoz euskaraz idazteari ere ekin ziotela. Behar bada jadanik lehendabiziko denboretatik predikazio zereginen lagungarri gisa idaztea ohitura zuten zarauztarrok, zeren Añibarrok ez bait du aipatu ere egiten oraindik komentuko artxibuan gordetzen diren zenbaiten idatziak: Pedro Agirregoikoa bizkaitarrak (?-1807) 1774-1807 bitartean Dima aldean eman sermoien zirriborroak, Jeronimo de Garai gipuzkoarraren (?-Sanlúcar de Barrameda 1813) *Obras predicables*-en bigarren liburukia eta A. Palaciosen gipuzkerazko sermoitegia, nire begiz ikusi ahal izan ditudanak, adibidez, isilean utzi zituen (ik. *Becerro* 315).

Mogelek Palaciosekin egin bezala, Añibarrok komentukideen predikaziorako trebetasuna goraiatzen du bakarrik, sermoigaiak zirriborratzea jakintzat eman izan bazuen bezala, bitan izan ezik; Antonio de Artetaz (Gatika 1739-Usurbil 1809) honela dio:

Dejó escritos seis tomos en 4º, uno de ellos de pláticas a clérigos y religiosos: y principalmente sus doctrinas son muy apreciables por su método, claridad, lenguaje adaptado a la capacidad del vulgo y opiniones seguras (*Becerro* 318).

Dena den, ez da segurua euskaraz ziren; ikus, ordea, Joaquín de Sarobez (Aduna c. 1742-Andoain 1812) dioskuna:

lo más del día empleaba en escribir cuestiones morales, y varios tratados misceláneos y predicables. En los de vascuence reluce una naturalidad castiza y pureza del idioma patrio dignas del púlpito. Pasan de una docena sus tomos en octavo (*Becerro* 318).

Agirregoikoaren idatziek ez ziruditen, egin nuen begirada arin hartan, laudorio hauen duin zirenik, ez eta hurrik eman ere. Nolabait, Saroberekin maila aldaketa

baten aurrean gaude. Dena dela, argi aski ageri da Ubillos ez zela izan Larramendiren ondoren eta Añibarro baino lehen euskaraz idatzi zuen frantziskotar bakarra inondik ere; are gehiago, ez eta euskarazko gauzetan nolabaitko maila erdietsi zuen bakarra. Aitzitik, hasierako predikalariet buruz Larramendik esanak nabarmenki ematen du aditzera zenbaitzu bederen euskara lantzen aritu zirela, guztiz orduan atera berri eta euskal ikasketen oinarri ziren Larramendi beraren idatzien bidez. Ondokoei dagokienez, A. Palaciosek, esan bezala, ez zuen euskal idazle gisa aipamenik merezi Añibarro eta Mogelen ustetan, eta zalantza handiak ditu Villasantek berak (1961: 30) haren euskararen aldetiko prestaerari buruz; halaz ere, Axular behintzat ezagutzen zuen, berea bait zen —“Del uso simple del P. Palacios” dio kontrazalean (Villasante 1961: 30 hh.)— Añibarrok Axularren itzulpena egiteko erabili zuen *Geroko gero*-aren alea. Delako komentuko artxibuan dauden euskal liburu zaharren zerrenda aurrean bageneuka, eta haietako bakoitzaren iriste dataren berri bagenek, agian horrela hobekiago ezagutuko genuke XVIII. mendearen erditsutan nolakoa zen bertako euskal giroa, zeinaren izpiño zenbait baizik ez bait zaigu iritsi.

Apartak dira Añibarro eta Zabala, komentuko loraldiaren erpinak, baina ez ziren berez sortu, euskara lantzearen aldetik oso aberats zen giro batean baizik.

1.1. A. Luis Villasantek (1956: 78 hh.) aspaldi ohartu zuen Añibarroren argitaragabeen artean bazela *Manuscritos del R. P. Añibarro. Catálogo de voces bascongadas* izena daraman liburuki bat, zeinaren barruan etorki ezberdinetako ohar, hitz eta esaldiak aurkitzen diren, haien artean Harrieten gramatikatik hartutako hitzez osatu zuen hiztegitxo¹. *Descriptus* izanik, ez dirudi hasiera batean Añibarroren euskal kultura eta kulturatzearen berri ematea beste interesik duenik. Eta ez litzateke gutxi, halaz ere.

Jakina da Añibarro ez zela jaioterriko euskarara mugatu; aitzitik, bai idazle bai euskalari bezala, beste euskalki eta hizkera askoren ezagutza ez ohizkoa erakutsi zuen bere lanean. Ezagutza horrek badirudi Añibarroren kasuan batez ere ahozko iturria duela: hainbatetan esan izan den bezala, misioez ederki baliatu zen han-hemengo hitzak batzeko hiztegiaren osagai, eta ez da ahaztu behar nafarrerazko aditzaren berri apaiz nafar bati eskatu ziola (Villasante 1983: 404) gramatikaren atal hori osatzeko (GB 162 hh.).

Zabalarekin parekatzen baldin badugu, nabarmena da bien arteko aldea: honek ere Bizkaiko aditzaren bana-banako ezagutza erakusten du *Verbo Regular Bascongado*-n, baina horren aldamenean, idazleengandiko aipamenean aberastasuna miresgarria da²: soilik Iparraldeko liburuei begiratuta, Axular, Xurio, Oihenarten *Notitia*, Haranburu, Aranbillaga, Oloroeko Katixima, Haranederren *Gudu*, lehendabiziko *Jes-Bib* (Vinson 89a), Larregi, Duhalde, *CatLav*-en 1788ko edizioa (Vinson 54g), Napoleonen katixima, *Canilxp*-en 1791eko edizio bat (Vinsonek, oker ez banago, jaso ez

(1) Bilduma honen ezagutza zuzena eta baita edizio honen oinarria izan den fotokopia, frantziskotarren ohizko zabalatasun eta harrera onari zor diot, eta bereziki A. Candido Zubizarreta, Kantauriko Probintziako Artxibozainari, hala nola Zarauzko komentuen zeharbidet eta liburuetatik hainbestetan lagundu didan A. Berazari. Lana hasi, aurrea eramane eta burutzeko zuzpertz nauen Joseba A. Lakarrari ere nire eskerrik beroenak.

(2) Bertatik zein *Noticia*-tik aipatzen dugu, Ruiz de Larrinagaren zerrendan dauden “etc. etc.”ak bestekoekin osatzen direlakoan; ohar bedi, bide batez, *Noticia*-ren egiletasunaz oraindik zalantzarik balego, bietan ia liburu berak aipatzen direla.

zuen: ik. 100. zbk.) eta urtegabeko beste bat, eta *EucoIT* (Vinson 88) ezagutzen eta erabiltzen zituen, Lécluse gramatikalaria, zeinarekin gutunezko harreman luze eta garrantzitsua izan zuen, ahaztu gabe (ik. *Noticia* eta Ruiz de Larrinaga 1924: 54 hh.).

Lan handia da oraindik Añibarroren iturriez egin behar dena: Zabala eta Añibarroren arteko alde hori neurri handian itxura baino ez izatea gerta daiteke. Izan ere, hiztegiaren iturri nagusia ez da herria, inoiz sinistarazi nahi izan denez, Larramendi baizik, eta ez dakigu Agirre Asteasukoaren *mugonez* aitortuaz gainera (ik. *VB s.v. antemano*) ez ote zuen besterik edota beste nonbaitekorik erabili. Arakatu gabe dago, berebat, gramatika noraino den Larramendiren zordun, nahiz eta dagoeneko zegueria den grafiazko atalean behintzat haren gramatikaz eta baita Kardaberatzen *Euskeraren berri onak*-ez ere baliatu zela (cf. Urgell 1987). *Esku-liburua*-ren bigarren edizioan, $j \rightarrow y$ aldaketa bermatzeko, Larramendi, Kardaberatz, Hervás eta Zamakola aipatzen ditu (cf. ib. 369 hh.). Azkenik, bada, Axularren itzulpenarekin batera, Harrieten gramatikatik hartutako hitz zerrendek euskarazko eta euskarari buruzko liburuez zuen kezka biziaren berri ematen digute, baita kezka hori mugaz bestaldera hedatzen zela erakusten ere.

1.2. Oraingo honetan argitara ematen ditugun hitz zerrendatxo biak, Harrieten gramatikaren (hemendik aurrera *Gram*) eraskin luze gisa azaldu ziren hiztegi bietako hitzekin osatuta daude; bata bestearen ondoan ageri dira, bi zutabetako 7 orritan. Gramatikako beste ezer ere ez zuen jaso, beraz, eta oraingo honetan gramatika ez zela bere interesen artean sartzen, hiztegiaren bertan ematen diren gramatikazko azalpen bakanak ere ez hartuak erakusten digu³.

Azkenotan hiztegien azterketa eta haien iturriena hartzen ari diren abiadurak ere, holakoetan Harrieten gramatikakoak, eta batez ere frantses-euskara dena, gailen azaltzen zaizkigula alde askotatik, ezin interesgarriagoak egiten ditu zerrenda hauek: duela gutxi frogatu zen Léclusenak⁴ dion zor handia eta baita Larramendiren eranskinak ere⁵; hirugarren lekukotasun honekin aski argi geratzen da XIX. mendearen lehendabiziko hamarkadetara arte Martin Harrieten gramatikako hiztegiak Iparraldeko hitzak ezagutzeko biderik ibiliena zirela⁶.

1.3. Lehendabiziko zerrenda (A letraz adieraziko duguna) Harrieten "Dictionario. Escuaraz eta Francesez" (*Gram* 268-323) delakoaren hitzez osatua da, 272 sarrera ezberdinetan banatuak. Haietatik 24tan bi euskal ordain agertzen dira, gehienetan esanahikideak eta Harrietek ere honela eman zituenak:

A 4, 5, 18, 25, 28, 29, 34, 40, 44, 56, 83, 120, 122, 144, 159, 180, 181, 197, 255, 266,

(3) Ezta jaso dituenak nola erabiltzen diren azaltzen zenean ere; adibidez: B6 "gain eguin, acusat, acusat" ezin daiteke ongi ulertu hurrengo (*Gram* 325) "il m'accusé, ene gain eguin du" gabe.

(4) Ik. Lakarra eta Urgell 1988: 99 hh.

(5) Ik. aurreko oharrean aip. art., 13 eta 20. oharrak, eta batez ere Lakarra 1991: 220 hh. eta 1992: 290 hh.

(6) Jakina denez, baziren beste hiru hiztegi bederen: Etxeberri Sarakoarena oraindik ere galdutzat eman daitekeela dirudi; Urterena ezin daiteke esan Vinsonen garaira arte oso ezaguna izan zenik; harrez gero ere ez askoz gehiago. Hauek ez bezala, Pouvreurena ezaguna eta erabilia izan zen hurrengo denboretan (Humboldt, Chaho, Duvoisin, etab.), zuzenean edo kopien bidez, baita Hegoaldean ere (Aizkibel), baina ez daukat XIX. mendearen lehendabiziko zatirako horren arrastoaren berrik.

Inoiz, ordea, iturriak berezirik dakartzan errokideak batean sartu ditu Añibarrok (A 61 *barazcaria*, *barazcaldu*, 268 *urrundu*, *urrun*). A 218 *oborea* eta *ora*-ren kasuan, badirudi nolabaiteko hoskideak daitezkeen hauen arteko aldea agerian jartzeko asmoz bildu zituela, zeren *ora* berriro ere, Harrietek jaso zuen lekuan hain zuzen (A 231), agertzen bait da; gauza bera esan daiteke A 53 *aurquitu* eta *aurdiquitu*-ri buruz, bigarrena berriz A 56-n dagoelarik (ik. 1.8.).

Beraz, orotara 295 euskal hitz ditu lehendabiziko zerrenda honek. Alabaina, hiru errepikatu egiten dira (aipatu A 53 eta 56-ko *aurdiquitu*-z gainera, A 43 eta 122 *arabera*, A 88 eta 102 *ezpela*), kopurua 292ra eraitsiz.

1.4. Bigarren zerrenda (B), Harrieten "Dictionarioa, Francesez eta Escuaraz" etik (*Gram* 324-440. or.) hartu baina euskara-erdara ordenan ezarri du Añibarrok. 185 sarrera ezberdin ditu, hauetarik 51etan bi euskal hitz daudelarik eta bostetan are hiru, ia beti iturriaren aberastasun bereziaren eraginez:

bi: B 3, 5, 6, 7, 9, 13, 25, 27, 28, 31, 32, 39, 44, 55, 57, 61, 66, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 82, 87, 99, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 115, 116, 117, 123, 126, 129, 132, 134, 139, 146, 150, 158, 161, 167, 173, 181, 184; hiru: B 4, 19, 67, 164, 185;

behin, ordea, errokideak dira (B 183 *beilaria*, *beila*). Denetara, beraz, 246 euskal hitz. Bestean bezalaxe, badira birritan azaltzen diren lau hitz (B 73, 105 *ainxicabea*, B 49, 68 *bekaiztia*, B 19, 87 *gogoa*, B 37, 130 *meatxatu*), kopurua 242n utziz.

1.5. Bi zerrenden artean, bada, 534 hitz; 495, kopuru horri bietan agertzen diren 39ak⁷ kentzen badizkiogu:

ahantztea (A 12, *aanztu* B 175), *ahalguea* (A 10, B 64), *airatu* (A 22, B 109), *aztala* (A 47, B 69), *aztia* (A 55, B 22), *bahia* (A 62, B 43), *barraiatu* (A 63, B 16), *bederen* (A 77, B 139), *erchatu* (A 79, B 165), *erota* (A 159, B 150), *etxaia* (A 99, *exaia* B 44), *ezpela* (A 88 eta 102, B 10), *esperen* (A 96, *ezperen* B 139), *hantu* (A 134, B 40), *iguericatu* (A 157, B 156), *igorri* (A 156, B 50), *ihara* (A 159, B 150), *iharabarria* (A 160, *ihararria* B 135), *ibia* (A 158, B 90), *iniatu* (A 172, *juiatu* B 93), *iniea* (A 171, *jueia* B 92), *lehiatu* (A 183, *leyatu* B 58), *leiorra* (A 186, B 4), *lemamia* (A 187, *lemania* B 112), *manua* (A 195, B 173), *mehatchatu* (A 202, *meatchatu* B 37; 130), *miraila* (A 207, B 137), *miserac* (A 206, B 122), *oboratu* (A 219, B 63), *oborea* (A 218, B 62), *onbadura* (A 228, B 104), *onhatu* (A 229, B 103), *ordotcha* (A 238, B 126), *parta* (A 241, B 9), *tinkbatu* (A 259, B 116), *tipia* (A 257, B 185), *trufatu* (A 263, B 138), *ulia* (A 267, B 151), *hunquitu* (A 149, *unquitua* B 88).

1.6. Interesgarria litzateke Añibarrok erabili zuen alea nondik eta nola lortu zuen jakitea. Oraingoz ez dago beste berririk, testuak berak ematen dizkigunak baino. Itxura guztien arabera, ale zatikazko bat erabili zuen; izan ere, birritan markatzen du orrialde zenbaiten falta: A-n *Gram*-eko 279. orritik 290era artean, biak barne (*berariaz-erchatu* Añibarrorengan, *berdiñ-erlea* Harrietengan; ik. gure edizioaren A 78-79 sarreraren artean) eta B-n, *Gram*-eko 327. orritik 334ra, biak barne⁸ (B 7-8 sarreraren artean). Beste arrazoi batzuei egotz dakiekeelakoan nago, ordea, bigarren hiztegiaren

(7) Bada A 26 *aldagarria*, B 55 *aldarria* ere, "vestido" bietan, baina Harrietenak dira (*Gram* 271 "habit", 369 "habillement") edozein moduz ere.

(8) 326.eko hitzik ez du jaso, baina aurrekoaren atzekaldea bait da, nahitaez bazeukala sinistu beharrean gaude.

bukaeraraino ez iritsia, fr. “petit”a (*Gram* 401.aren erdialdera) arte baino, “falten de poner” bait dio (B 185 sarreraren amaieran), nahi baino lehenago alea bihurtu beharrari beharbada.

1.7. Nolanahi ere, begi aurrean izan zituenetik ere ez zituen guztiak hartu, noski, jakingarriak baina ziurrenik finkagaitzak daitezkeen arrazoiengatik begiz jo zituenak baino. Horra hor A-n albo batera utzi zituen hitzen erakusgarri zenbait:

abondancia, frangancia; abandonatcea, largatcea; abostua; abendoa; aberastea; abiadura, joanhara; acceptatcea, on harcea; accordatcea, bakhetea; acta, patua; açã; açotea (Gram 268).

adiskidea; adiskidetasuna; adarra; aditcea; affligitcea, tristatcea; affalcea; afaria; agradagarrria; agorra; agradatcea, onest[e]a; agradamendua, gostua; aguercea; agradatcea; abunça (ib. 269).

ahaidea; airea; aita; aitaguñarreba; aitorensemea; aita saindua; akhusatcea; akhabatcea; akberra; aldarea (ib. 270).

Balirudike, ordezkari arabera, ehuneko oso handi batean, ia denetan ez esatearren, ezin ezagunago zituenak utzi zituela, alde batetik, eta bestetik erdaratik mailebatuak. Bigarrena bederen ez da zeharo egia, halaz ere, mailebu nabariak ugari jaso bait zituen, bai benetazkoak, bai ustezkoak; adibidez:

A 28 *amicionea*, 41 *arratoiña*, 40 *arraza*, 43 *arroda*, 50 *avocata*, 2 *azucreea*, 67 *bestimenda*, 91 *establia*, 191 *luisa*, B 7 *akabatu*, 6 *akusatu*, 9 *balxa* (berak “balsa” itzulia, ik. 2.2.27), 12 *botoiña*, 75 *flacoa*, 70 *imaiina*, 164 *obeditu*, 67 *umilla*.

Harrieten euskara-erdara hiztegitxo dezentez laburragoa da bestea baino eta, halaz ere, hitz arrunt eta batez ere erdaratikoak arras sarriago batzen ditu beregan; hurren doazen arabera, B-n peitu ditugun hitzen artean interes handiagokoak badirela ikus daiteke, debalde utzitako honelakoen portzentaia Harrieten bigarren hiztegiaren interes handiagorena eta erabateko aberastasunaren arabera doalarik:

largatcea; fra[n]gancia; apalcea, beheitea; erlea; laburquña; frangoqui; frangatcea (Gram 324).

acencioa; baitzpada, nahi eta ez; onsatcea; onguia; onguitchaillea; laguncea; bakhecea; sabecatcea, errimatcea; erditcea; erditcapena; mulcatcea; laburcea; trebatcea; obitua; acusatcea; eroatea; erospena; erosillea [sic]; equiña; ezitcea; eztimendua; berbatcea; gaztea (ib. 325).

carnacera, haragiteguia [sic]; odolguia; bola; okbiña; egostea; salda; urdendegua; buriesia; burreba; molxa; tapacea; carnacera, haraguina; tapa; punta; cbutic; flacoa, kharrasa; tripa; çubatç adarra; higuitea, cordocatcea; higuialdura; besua (ib. 335).

Beherago (ik. 3.1.1.) saiatuko gara astiroago kontu honi begiratzeko.

1.8. Añibarroren zerrendak ez dira beti Harrieten hiztegiaren kopia hutsa. Batzutan, aukeraketa prozesuan, Harrietek emandako informazioa bere erara antolatu du: B 56 “*ausartu*, atreverse”ren orde, Ht-ek “hardi, *ausarta*”, “hardiesse, *ausarcia*” eta “hardiment, *ausarqui*” dakartza; halaber, B 64 “*abalguea*, verguenza”ren Ht-en ordezkariak soilik “honteux, *abalguetia*”, “honteusement, *abalguequi*” eta “(avec) honte, *abalguerequin*” izan daitezke.

Beste batzutan, badirudi hiztegi batetik bestera aldatu dela; hala gertatzen da

soilik *Gram* 437 (=B) “vite” azpian ediren dugun A 104 “fite, al punto” rekin; baina batez ere erro bereko edota formaren aldetik berdin edo antzeko baina esanahi ezberdinekoak diren edo Añibarrok hartakotzat hartu zituen zenbait hitzekin; gora-go (1.3.) honelako bi aipatuak ditugu: lehena, A 231-tik A 219-n (*oborea*-ren sarre-ran) kopiatu duen *ora*. Bigarrena, A 53-ko *aurquitu-aurdiqutu* bikotea, A 56 “*aurdiqutu, egotzi*” ren aldamenean; A 56 hau *Gram* 372 (=B) “jetter, *aurdiqutcea, egotztea*” tik hartu behar izan zuen. Hauekin batera, A 262 “*trebatu, acostumbrarse*”, Ht-engandiko “*trebe, diestro*” ri Añibarrok egindako eransketa da, *Gram* 325 (=B) “*acoutumer, trebatcea*” n iturria bide duena; B 43 “*bahia, prenda*”, berriz, “*babitu, encargar*” gaizki itzuliaren (ik. 2.2.36) ostean dator, Ht-ek “*engager, babitcea*” eta “*engagement, bahiqundea*” dakarren bitartean; cf. A 62 “*bahia, prenda*” (ik. 14 bis oh.).

2. Añibarroren arazoak eta aldaketak

Oso zaila da iturriari beti zuhurki, beti itsuki jarraitzen dion kopiatzailerik aurkitzea. Milaka aipa daitezkeen arazoien arabera —beharrak, xedeak, aldar-teak...— kopia, baita kopia hutsa denean ere, gehiago edo gutxiago beti urruntzen zaio orijinalari. Oharkabean egiten diren kopia-hutsak alde batera, baldintzarik eragikorrenak orijinalaren izaera eta kopia edo berregiketaren nolakoa bide dira; dago-kigun honetan, iturriaren grafia hainbat aldetatik korapilotsu eta, antza denez, kopiatzailearentzat ezezaguna gogoratu behar da batetik; bestetik, Añibarrok egin behar izan zuen erdara aldaketa; eta azkenik, batzuetan Harrieten euskara bera ere arrotz gertatu zitzaioala.

2.1. Izan ere, xehetasun gehienetan Harrieten grafia bere hartan mantendu zuen, aldaketa gutxi zenbaitekin:

2.1.1. <ff>ak <f> bihurtu zituen (A 7, 8, B 66), eta <tt> ezer berezirik adieraz-ten ez zutenak ere <t> (A 103); halaber <cc>: <c> (B 73) eta <ss> : <s> (A 227, B 171, 182).

2.1.2. <tc> eta <tç> guztiak <tz> bilakatu zituen (A 16, 20, 21, 22 etab.), hala nola *a, o, u* aurretik agertzen diren <ç>ak <z> (A 2, 4, 5, 14, 40, etab.).

2.1.3. <ch> /ʃ/ beti mantendu zuen (A 1, 79, 103, etab., B 13, 19, 87, 89, etab.).

2.1.4. <x> /ʃ/ ere gehienbat (A 28, 30, 55, 83, 129, 139, 144, 162, 173, B 9, 44, 73, 74, 80, 105); baina <ts> bihurtu zuen B 171an (*ontasuntsua*) eta <s> B 18 eta 86an (*golostatu* < Ht *goloxtea* [cf. 2.3.5.] eta *iracascunza* < Ht *irakhaxqunça*; cf. B 164 *jausi, -xi* < Ht *jaustea* ere).

2.1.5. <tx> /ʃ/ zazpitik behin baizik ez zuen <ts> bihurtu: B 123 *utsa* / A 37, 97, 99, 130, 138, 176.

2.1.6. <tch> rekin gauza bera: aldaketarik gabe agertzen da gehienetan (A 49, 64, 98, 170, 202, 238, B 97), baina batzutan (A 246, B 126, 130) <ch> aurkitzen dugu haren lekuan.

2.1.7. <qua> /ka/ A guztian zehar halaxe utzi zuen (A 27, 71, 83, 93); B-n, ordea, <c> erabili zuen testuinguru horretan (B 21, 86, 116, 119).

2.1.8. <kh> zegoen zegoenean utzi zuen maizenik (A 54, 74, 108, 120, 173-176, 181, 189, 248, 259); batzutan, ordea, <k> bihurtu zuen (A 235, B 74); Ht-engan aurkitu zuen <k> bakarra ere, <kh> ren orde z bide dagoena, halaxe gorde

zuen (A 184); haatik, azkenetan haren ordeztu <c> hasi zen jartzen (A 255, B 7, 49, 68, 80, 86, 89, 105, 119, 180).

2.1.9. <ph> idoro zuen bakarrean (A 35) halaxe aldatu zuen, baina <th> beti <t> bihurtu (A 38, 48, 106, 230, B 67, 91, 95, 127), <lh> lehendabizi gorde (A 70, 181) baina gero <l>z ordezkatu zuen (B 184), hala nola <nh> (A 228, 229, B 5, 59, 103, 104), <n> geroago (B 71, 85, 162)⁹; halaber <rh>: <r> (B 39).

2.1.10. <v>ak bere hartan mantendu zituen (A 50, 266).

2.1.11. <h>a ere gehienbat (A 75, 123-149, 158-161, 183, 190, 202, 217-222, B 1, 40, 42, 47, 48, 57, 62-65, 90, 98, 104, 112, 135, 136, 150), baina, batez ere B-n, batzutan falta da (A 73 *beorra* (cf. A 74 *beorkha*), 201, 266, B 24, 28, 34, 35, 37, 39, 58, 75, 88, 106, 115, 123, 130, 147, 160, 170, 175, 184). Cf. A 218 *oborea / ora* bereizkuntza, gorago azaldua (1.3).

2.1.12. Bustiduren azalpen grafikoari buruz ez dago zer esan handirik: badaude aldaketa zenbait sudurkariaren arloan (<iñ>: <ñ> A 40, <iñ>: <in> A 258, B45, <ñ>: <n>, hau da B 94 *cotilloña > cotillona* "saia"), baina badirudi gehienbat Harrieten usadioa mantendu egin zuela:

<iñ>= <iñ> A 3, 4, 20, 21, 29, 31, 41, 71, 83, 86, 92, 124, 136, 192, 198, 200, 210, 220, 245, 251, 272, B 12, 46, 67, 73, 81, 110, 136, 174;

<ñ>= <ñ> A 40, B 19, 78, 185;

<in>= <in> B 70, 105 (cf. hitz bera <iñ>z B 73), 167.

Ez dugu batere aldaketarik aurkitu, berriz, albokariaren sailean, Harrietek gehienbat <ill>z, inoiz <il>z ere¹⁰, adierazten zuena.

2.1.13. Berdin xamar *n*, *l*, *r* ondoko txistukariekin: Harrietek frikariak erabiltzen zituen ia beti; hala mantendu ere Añibarrok sarrienik¹¹, 2.1.2.ean azaldutako ç → z aldaketa gorabehera:

<rc> eta <rç>: <rz> A 36, 65, 76, 100, 133, 194, 223, 236, 237, B 48, 176;

<nc> eta <nç>: <nz> A 5, 110, 126, 221, B 65, 86, 169;

<lç>: <lz> A 105, B 160.

Badira, halaz ere, <nç>: <ntz> bihurtuta zenbait: A 39, 208, B 119 (cf. A 21 *aitziñezaintzin* ere, < Ht *aitziñezaitciñ*); are, baina beste arrazoiez, <nz>: <nch> bat (B 148 *cinzeguitea > cinch eguitea*).

2.1.14. Iodari buruz, Harrieten jokaera bete betean jarraitu zuen: hitz hasieran zein bokalarrean <i> ikusten dugu (hitz hasieran: A 152, 153, 171, 172, etab., B 68; bokal artean A 180, 186, 223, 243, B 16, 83, 92, 93, 108, 117, 123); iturriaren bitxitasunak (B 70 *imaiina*) eta zalantzak ere (A 171 *iuiea*, 172 *iuiatu* / B 92 *juiea*, 93 *juiatu*) onartu zituen. Behin bakarrik ikusten dugu joera hau aldatuta: B 58 *leyatu < lehiatu*.

2.1.15. Harrietek elkartuta aurkeztu hitzak, oro har Añibarrok ere elkartuta utzi

(9) Egian <nh>: <n> aldaketak hitzik errazanetatik hasi duela dirudi, osagai ezin garbiagoko elkartuetatik alegia: *ecinilla*, *lanabesa*, *unidea* / *onbadura*, *onbatu*, *onbartsu*, *ainbara*.

(10) A 6, 175, 208, 234, 238, B 21, 33, 53, 67, 71, 94, 137, 157; B 183, 184; azken hau, dena den, *lh* zen Harrietengan (*cilbeguigoa*).

(11) 2.1.3.ean esanaren arabera ere, <nch> guztiak halaxe gorde zituen.

zituen (A 14 *ahalizatea*, 21 *aitzinezaintzin*, 116 *goitiegotea*, 131 *halacabat*, 160 *ihara-barria* (cf. B 135 *ihabarria* < Ht), 195 *lurzola*, 217 *nigarguitia*); halere, inoiz bereizi egin zituen (B 6 *gain eguin*, 148 *cinch egitea*).

2.1.16. Batzutan mugatzailea kendu zuen, berak ere, orduko hiztegiak guztiek bezala, zeukan ohitura apurtuz, nahigabe ziurrenik: A 24, B 99.

2.1.17. <ea->: <ia-> aldaketa birritan topatu dugu: A 20 *aitzinian* eta 216 *nigarguitia*.

Ikusi dugunez, Añibarro, hasiera batean behintzat, soilik aldaketa seguruak egi-tera ausartu zen: hala gertatzen da letra bikoitzekin (*ff*, *tt*, *cc*, *ss*), *ç* eta *th*-arekin. Bestela, fidelki jarraitu zion iturriaren usadioari, baita bikoitza (*i-f*) zein hirukoitza (*cb-x-tx*) zenean ere. Fideltasun honek, inondik ere, ziurtasun eza adierazten du.

Batzuetan badirudi berak ezagutzen zuen grafiaren arabera egiten zuela duda: beharbada honela azaltzen da <ph> ez aldatua^{11bis}; oraindik ziurragoa da, alde hone-tatik, lehendabizikoetan <qu> bokal aurrean mantendua, zeren eta erabilera hori zilegi izan bait zen *Academiak* 1815ean debekatu zuen arte (cf. *Lapesa* 1984: 423)¹². Gehienetan, baina, ez ditu, bakan baizik, Harrieten sistimaren giltzak aurkitu; adibidez, <x> eta <tx> soilik hitz edo atziki ezagunetan asmatu ahal izan zituen: *ontasuntsu*, *utsa*; <x> mantendu ez zuen beste guztietan, <s> bihurtu zuen, hau ere bere hizkeran ezagutzen zuenaren arabera (*irakaskuntza*, *jausi*).

Nabarmena da, bestalde, B-n (A-ren azken zatitik badiogu hobe, beharbada) askatasun gehiagoz jokatu zuela: cf. <qu>: <c>, <kh>: <k> eta are <c>, <lh>: <l>, <nh>: <n>, <rh>: <r>, h > Ø eta agian baita <tch>: <ch> bakanak ere, berdin hutsak izan daitezkeenak.

Nola nahi ere den, ezin esanguratsua izan daitezke, nire ustez, gorago ohar-tu aldaketa zenbait, ohar hauen datatzeari buruz¹³: <tç> eta <tc> guztiak <tz> bihurtzeak, Añibarrok <tc> sistematikoki erabiltzen duen idazlana baino beranduago-koak direla diosku, nafarrerazko dotrina baino eta, beraz, 1800 ingururtxoa baino beranduagoak.

Beste zenbaitek, gainera, data hau oraindik gehiago atzeratzera garamatzate: batez ere <h> askoren desagerpena eta <y>aren agerraldi bakarra (2.1.14); oso interesgarria da, bi hauekin batera, <kh>aren bilakaera: aldatzen hasi zenetik, esan dugun bezala, batzutan <k> eta gehienetan <c> aurkitzen dugu; banaketa hau ez da nolanhikoa, testuinguruak baldintzatua baizik: <k> *e, i* aurrean azaltzen da (A 235 *orkeia*, B 74 *likixa*) eta <c> gainerako bokalen aurrean. Hauxe da, jakina denez, *Esku-liburua*-ren bigarren edizioan (1821ekoan) erabili zuena.

Harrieten grafi sistimarekin izan zituen arazoen dexte iluntzen dute ohar haue-tatik atera daitezkeen ondorioa kronologiari buruz; horregatik ez balitz, <k>-ren agerpenak eta, batez ere, banaketa zehatzak, *Esku liburua*-ren bigarren edizioaren garaira (1821era) eramango gintuzke; bestalde, beste xehetasun zenbaitek, hala

(11 bis) Gogora Ubillosen *Afezpiku* (147), Iparraldeko <ph> batetik zalantzarik gabe, cf. Mitxelena SHLV 692.

(12) Añibarrentzat normala zen; cf., adibidez, VB-eko *qu* letran: *quadrado*, *quadrigenario*, *quadragesimal*, *quadrar*, *quadro*, *quadrupedo*, *quanto* etab. etab., eta bertoko A 146 *quadrilla*.

(13) Cf. aipatzen diren data eta gertakariez, Urgell 1987: 357-388 eta 1988: 141-174, bereziki 7. atala, Añibarren idazlanen kronologiaz.

<v>aren edota <ñ> eta <ll>aren mantenketak, data hori *ante quem* bezala hartzera behartzen gaituzte; nolabaiteko ziurtasunez eman dezakegun *post quem* bakarra, ordea, 1808an egiten hasi zen *Misionari Euskalduna* da, hots, beste guztien artetik zalantzarik gabe dataturik daukagun azken idazlana.

2.2. Añibarrok Harrieten erdara berera aldatu zuen, alegia, frantsesa gaztelania bihurtu. Bihurketak ageri agerian jartzen du ez zuela hura menperatzen, hain dira nabarmen eta ugari, baita frantsesa azaletik baino ezagutzen ez duenarentzat ere, egin zituen hutsak. Horra hor guk ikusitakoak:

2.2.1. A 13 “*abancia, olvido, olvidado*” < Ht “*oublié; oublié*”.

2.2.2. A 17 “*aise, placer, alegría*” < Ht “*aise, errech, aise*”. Ohar bedi Harrietek izen eta izenlagunen ondoan “m.” edo “f.” jarri ohi zuela, hemen ez bezala; gainera mugatzailerik gabe dator; beraz, fr. *aise* izena edota izenlaguna den arren, aditzlaguna bide dugu euskal hitza, edo hobekiago izenlagun-aditzlagun bezala ibil daitekeen horietako bat, fr.-eusk. hiztegiak beharbada argiago erakusten digunez: “*Aise, errech, gogocara*”. Nolanahi ere, cf. VB “n. *aisea*” s.v. *placer* (bide batez, DTtik ez datorrena).

2.2.3. A 23 “*alagatu, alojarse*” < Ht “*accomoder*”. Cf. Azkue “*alagatu, alogatzen*, (BN-ust, S), arreglarse, acomodarse”.

2.2.4. A 34 “*aperencia, era, comodidad*” < Ht “*aparence*”. Cf. Gram 328 “*apparence, guisa, era*”, batetik eta VB “*comodidad, c. era, beta*” bestetik.

2.2.5. A 41 “*arratoiña, ratón*” < Ht “*rat*”.

2.2.6. A 48 “*ateratzea, aprontar*” < Ht “*atheratcea, mailegatcea, emprunter*”.

2.2.7. A 49 “*aichiquitu, reñir*” < Ht “*tenir, retenir*”.

2.2.8. A 71 “*bezoiñasqua, sepultura*” < Ht “*fossé*”; cf. Azkue “*bezoiñaska, foso*”, Harrietengandik hartua.

2.2.9. A 74 “*beborkba, yegua*” < Ht “*pouline*”.

2.2.10. A 79 “*erchatzea [tzea gurutze batez estalia], contra, por fuerza*” < Ht “*contraindre*”. Gáinean *erchatu* dago jarrita, ziurrenik beranduago, A 79ren lerroa eta E letraren artean geratzen zen hutsune txikian sartua bait dago; zuzenketak agian B 165 “*erchatu, obligar, precisar*”ek azaltzen du.

2.2.11. A 88 “*ezpela, buey*” < Ht “*buys*”, bertan E letraren amaieran (A 102) zuzendua¹⁴; berriz ongi B 10n.

2.2.12. A 113 “*gostatu, holgar*” < Ht “*couter*”; cf. VB “*holgar, c. jostatu*”, zeinarekin nahastu bide duen.

2.2.13. A 125 “*haiguitz, muchas veces*” < Ht “*plusieurs*”.

2.2.14. A 127 “*halaber, lo mismo*” < Ht “*en même façon*”.

2.2.15. A 128 “*harrobia, calera*” < Ht “*carriere*”.

2.2.16. A 130 “*bautxa, polvo*” < Ht “*cendre*”.

2.2.17. A 134 “*bantu, inflammar*” < Ht “*enfler*”; itzulpen berbera B 40-n ere.

2.2.18. A 139 “*berrauxa, polvo, pólvora*” < Ht “*poussiere*”.

2.2.19. A 142 “*becia, mojóñ*” < Ht “*dompté*”. Cf. aurreko sarrera, “*beztea, domp-*

(14) Honek eta A19 “*ayeul*”, “*aitaso, abuelo*” baino goragoko lerroan jarriak erakusten dute ez zela zuzenketak egitera atzera bihurtu.

ter”, Añibarrok A 141-ean ongi itzuli duena; honen partizipioa baino ez da, noski (cf. 2.3.5.).

2.2.20. A 143 “*bedatu*, entender” < Ht “*étendre*”.

2.2.21. A 145 “*heronca*, quadrilla” < Ht “*rang*”.

2.2.22. A 153 “*ielosia*, zeloso” < Ht “*jealousie*”; cf. B 68 “*ielosa*, jaloux”.

2.2.23. A 170 “*itcbindia*, tesón” < Ht “*tison*”.

2.2.24. A 201 “*meatzea*, tratar mal, despreziar” < Ht “*amaigrir*”; cf. B 37 “*meachatu*, reprender” < Ht “*amaigrir*, *mehatcea*” eta, azkenik, B 130 “*meachatu*, amenazar” < Ht “*menacer*, *mehatchatcea*”.

2.2.25. A 222 “*oibana*, monte, jaral” < Ht “*haute futaye*”.

2.2.26. A 228 “*onbadura*, bonanza” < Ht “*ennui*”. Egiatan ez da itzulpen txarrik hemen, irakurketan egindako jauzia baino: Ht-ek bara bestearen ondoren bait dakartza “*ontassuna*, bonté” eta “*onbadura*, ennui”. Cf. A 229 “*onbatu*, cansar, fatigar”, ongi itzulia, baita B 104 “*onbadura*, *abidura*, cansancio” ere.

2.2.27. A 241 “*parta*, lodo, balsa” < Ht “*boue*”; badirudi, “balsa”ri dagokionez, iturria B 9 “*parta*, *balxa*, balsa” dela, hau ere Ht “*boue*”tik.

2.2.28. A 259 “*tinkbatu*, garrotar” < Ht “*garroter*”; cf. B 116 “*tincatu*, *lotu*, atar” < Ht “*lier*”.

2.2.29. A 272 “*usaiña*, hedor” < Ht “*odeur*”.

2.2.30. B 2 “*auzapeza*, alguacil” < Ht “*abbé*, premier jurat”.

2.2.31. B 3 “*edaratu*, *laburtu*, abreviar”, Ht-en “*abbreger*, *laburcea*” eta “*abrever*, *edaratea*”tik gaizki “*laburtua*”.

2.2.32. B 19 “*deseñua*, gogoa, *chedea*, deseo” < Ht “*dessein*”.

2.2.33. B 22 “*aztia*, tardío” < Ht “*devin*”; halaz ere A 55-ean ongi itzulia zuen^{14bis}.

2.2.34. B 35 “*andic*, *aratago*, a la otra parte” < Ht “*delá*, au delá”.

2.2.35. B 36 “*enseiua*, fuerza; lo posible” < Ht “*effort*”.

2.2.36. B 42 “*babitu*, encargar” < Ht “*engager*”; hurren “*babia*, prenda” erantsi du, Harrieten bigarren hiztegitik (ik. 1.8).

2.2.37. B 97 “*litcluba*, feo” < Ht “*laid*, *itxusia*” eta “*laitues*, *litclubac*”.

2.2.38. B 100 “*dardoztatu*, vomitar” < Ht “*lancer*”; cf. aurreko bigarrena: “*lance*, *dardoa*, *chechoa*”.

2.2.39. B 105 “*lachoa*, *ainxicabea*, floxo” < Ht “*lâche*”, baina “*lâché*”ren zentzua du, zalantzarik gabe, Harrietengan normala den azentu falta gorabehera.

2.2.40. B 114 “*escudencia*, libertad, olganza” < Ht “*liberté*”. “(Il a pris la) *liberté*” bitara itzultzen du Ht-ek: *escudencia bartu du* eta *atrebencia bartu du*.

2.2.41. B 119 “*iracarcuntza*, leyenda” < Ht “*lecture*”.

2.2.42. B 120 “*astia*, astuto” < Ht “*loisir*”.

2.2.43. B 121 “*irabazosa*, logrero” < Ht “*lucratif*”.

2.2.44. B 124 “*astrugaitza*, a mala parte” < Ht “*mal à droit*”.

(14bis) J. A. Lakarrak RS 29-ko *egun astia* “día vagaroso” gogora ekarri dit, honako hau bizkaierazko beste lekukotasun zahar bat izan daitekeelakoan; tamalez, hipotesia ezeztatzeko argudio borobil bat aurkitu ahal izan dugu: OEH-n ikus daitekeenez (eta gorago aipatu ditugun beste zenbaiten gisara, ik. 1. 8.), Gram 379 “*lent*, *burria*, *astia*”n izan behar du iturri; nolana ere, itzulpen txarren sailetik kendu beharrekoa da.

2.2.45. B 132 “*menaiatu, beguiratu, mirar*” < Ht “menager”.

2.2.46. B 161 “*ostea, sasta, nombre*” < Ht “nombre”.

2.2.47. B 172 “*larania, plazuela*” < Ht “orange”.

2.2.48. B 177 “*gandi, igual*” < Ht “par”; cf. hurrengoa: “par ici, *bemen gaindi, &c.*”. Dena den, sañpera osoa marra batez estalirik ageri da.

458 sarrera ezberdinetatik 48tan ez asmatzea askotxo da (% 10'48). Errakuntza gehienak, ia heren bat (%31'25), frantsesaren itxurari zor zaizkio: A 48 *emprunter* > *aprontar*, 71 *fossé* > *sepultura*, 79 *contraindre* > *contra, por fuerza*, 88 *buys* > *buey*, 128 *carriere* > *calera*, 134 *enfler* > *inflamar*, 143 *étendre* > *entender*, 170 *tison* > *tesón*, 259 *garroter* > *garrotar* [sic], 272 *odeur* > *hedor*, B 36 *effort* > *fuerza*, 42 *engager* > *encargar*, 114 *liberté* > *libertad, olganza*, 124 *mal à droit* > *a mala parte*, 161 *nombre* > *nombre*.

Gainerakoek kasuistika zabal xamarra osatzen dute; gehienbat, espero zitekeenez, ezagutzen zuen euskararen arabera itzuli zuen zuzenean (A 130 *hautxa, polvo*), batzutan sinonimoetarik batean begiak jarriaz (B 19 *deseñua, gogoa, chedea, deseo*, B 132 *menaiatu, beguiratu, mirar*), bestetan hitzaren osagaiak kontutan hartuz (A 139 *berrauxa, pólvora*, B 121 *irabazosa, logrero*); inoiz, ordea, diferentzietan kasu gutxi eginez (A 74 *behorkha, yegua* / A 73 *beorra, yegua*). Talde honetan sartu beharrekoak dira, zalantzarik gabe, VB-en aurkitzen dugunaren arabera itzuli direnak ere (A 17, 34, 113). Beharbada, baita A 142 *hecia, mojón (besia-gatik?)*, 222 *oihana, monte, jaral*¹⁵, B 120 *astia, astuto (aztia-gatik?)*¹⁶.

Euskal hitzaren erdal itxurak ere eragina izan du zenbaitetan: A 23 *alogatu, alojarse* (cf. A 113 *gostatu, jostaturen* arabera itzulia), 41 *arratoiña, ratón*, 241 *parta, lodo, balsa* ~ B 9 *parta, balxa, balsa*.

Ez gutxitan errakuntza kopiatzaileengan tartean behin nabaritu ohi den arreta faltari zor zaio ezpairik gabe; zerrendatxoei orokorrean dagokienez, halakoek iturria behin bakarrik begiratu zuela salatzen dute. Alde honetatik adierazgarrienak sarrera ezberdin bi nahastearen (A 228, B 3, 97) edo inguruko sarrera zein azalpenak behar zen artarekin ez irakurtzearen (A 109, B 114, 177) ondorioak dira. A 49ko “*reñir*” < Ht “*tenir*” ere ziur aski talde honetakoa da, hala nola gutxi gorabehera, hots, esanahia bai baina zer den (adjetiboa ala izena, etab.) asmatu gabe itzuli dituenak ere (A 13, 153).

Bada, azkenik, B 172 *larania* “*plazuela*” bezalakoak, nabarmenena aipatzearren, azalerrazak ez diruditenak.

Bukatzeko, zalantzan geratu beharra du, nire ustez, zertaz baliatu zen Añibarro itzulpenak egiteko; badirudi aipatu huts gehienak frantses gutxi zekien batez mintzatzen direla eta, beraz, tartean behin hiztegi baten edo berak baino gehiago zekien baten laguntza erabili zuela; tartean behin, diot, hutsek, hain zuzen, bere buruaz gehiegi fidatu zela edota fidatu behar izan zuela erakusten bait digute.

(15) Azkuek, s.v. *oian*, bigarren adieran, bizkaieraz zaharkituztat jotzen du hitza, RS 337ko adibidean oinarria hartuz. Oso oker ez bagaude, Añibarroren hau bizkaierazko bigarren lekukotasun bat izan daiteke, hitz honen bizitza euskalki horretan bi mendetan luzatuz: RS-eko itzulpena, “desierto”, hurbil xamar dago Añibarrorenetik, eta hau, bere aldetik, dexente urruti Harrieten “*haute fuyage*”tik; balirudike, neurri batean behintzat, *oihan*-ek ere *baso*-k daukan eremu semantiko zabala izan duela nonbait.

(16) Nolanahi ere den, *astia* Harrieten zentzuan ere ezagutu ezagutzen zuen, nahiz eta beharbada *astirik* fosilduan (cf. EL² 44) edota *asti aldi* konposatuan (cf. EL¹ 3 *asti ra eraldi utsak*) soilik.

2.3. Harrieten euskararekin ere era askotako arazoak izan zituen:

2.3.1. Haien artean nabarmenenak errata zuzendu gabeak dira:

—A 120 “*guitan, bakban, pocas veces*”, *gutitan*-en ordez.

—A 131 “*balacabat, un tal, un cierto*”, cf. *Gram* 338 “un certain, *halaco bat*”.

—A 135 “*halaioa, igual, semejante*”, *halaco*-ren ordez.

—A 161 *ibardatu* < Ht *ibardastea* (partizipioaz ik. 2.3.5.): cf. A 162 (eta Ht) *ihardexia* eta *Gram* 417 “repondre, *ibardeste*”.

—B 47 “*ehostea, enterrar*”; cf. Ht-en hurrengo sarrera (*Gram* 353) “enseveli, *ehorcia*” eta 288ko “*ehorstea, ensevelir*”.

—B 112 “*lemania, bargarria, levadura*”, *lemamia* (cf. A 187) eta *hazgarria*-ren ordez.

—B 119 “*iracarcuntza, leyenda*”, cf. Ht-en aurreko bi sarrerak (*Gram* 380): “lire, *irakburcea*”, “lecteur, *irakburçaillea*”.

—B 177 “*gandi, igual*”, cf. Ht-en hurrengoa (*Gram* 396) “par ici, *bemen gaindi, &c.*”.

2.3.2. Halaz ere, inoiz asmatu ditu:

—A 2 *azucreea* < Ht *açueera*.

—B 143 “*cheea, menudo*” < Ht *chechea*, Ht-en hurrengoaren (*Gram* 387) lagun-tzarekin: “(la) monoye d’un écu, *luis baten chehea*”.

—B 158 *berebidez* < Ht *berebiez*, hurrengo “(la chose vient) naturelement, *gauça heldu da bere bidez*”ek (*Gram* 389) lagunduta.

2.3.3. Batzutan bereak dira erratak edo hutsak:

—A 21 *aitzinezaintzin* < Ht *aitzinezaitciñ*.

—A 82 *erremiatu* < Ht *erreniatu*.

—A 188 *lerro* < Ht *lerro lerro* “de suite”.

—A 246 *progachatu* < Ht *progotchatcea*.

—B 4 *estalgua* < Ht “(à l’)abri, *maldan, estalgunan, atherian*”.

—B 37 *meachatu* < Ht *mehatcea* (cf. 2.2.24).

—B 81 *ingina* < Ht *inguiña*.

2.3.4. Batzutan ez zuen numeroa errespetatu, horrek hitzari erakar diezaiokeen esanahi aldaketan erreparatu gabe:

—A 54 “*axekehabea, afrenta*” < Ht “*axekehabeac, affronts*”.

—A 227 “*ontasuna, bienes y bondad*” < Ht “*ontassuna, bien, le bien*” eta “*ontassunac, biens*”.

—B 23 “*trebesia, dificultad*” < Ht “*difficultés, trebesiac*”.

Bestetan, ordea, mantendu du (ik. A 57, 83, 206, B 57, 85, 122, 174).

2.3.5. Jakina denez, eta bi egileok erakusgarri nahikoa daitezke, mendeetan zehar hegoaldeko hiztegi-gileek, hiztunek bezala, aditza partizipioaren bidez ordezkatu ohi dute; iparraldekoek, ordea, gehienbat aditz izenaz, batzuk erroa, partizipioa eta aditzizena, hirurak ematen bazituzten ere (Salaberri, Gèze eta Duvoisin, adib.). Harrietek aditz izena emanda, bada, Añibarrok partizipioa berreraiki beharrean aurkitu du bere burua; berez zaila den egiteko hau zeharo erraztua zuen, aditz izenaren ondoren bere iturriak beti, edo ia beti, dagokion partizipioa ematen bait du, eta ez behin, birritan baizik, frantseseko ar-eme bereizkuntzaren arabera; halaz ere, sarritan ez du asmatu, nahiz eta inoiz partizipioa ere jaso duen. Beharbada honek ezerk baino agirianago jartzen digu Añibarroren frantsesarekiko zalantza:

—A 12 *abantztea*, *abanztu* < Ht *abantztea* + *abancia*; halaber, B 175 *aanztu* < Ht *abantztea*.

—A 52 *ausiquitu* < Ht *ausiquitcea*. Goragoko lerroan, marra batez estalia, “ausitu, morder”, gainera.

—A 79 “*erchatu*, *ercha*, contra, por fuerza” < Ht *erchatcea* + *erchatua*. Cf., ordea, B 165 *erchatu* (eta ik. 2.2.10.).

—A 113 *gostatu* < Ht *gostatcea* + *gosta*.

—A 154 *jeitu* < Ht *jeitea* + *jena* (A 155 “venido”n hartua).

—A 161 *ibardatu* < Ht *ibardastea* [sic, cf. 2.3.1.] + *ibardexia* (A 162 “respondido”n jasoa).

—A 163 *iraungitu* < Ht *iraungitcea* + *iraunguia*.

—B 3 *edaratu* < Ht *edaratea*.

—B 18 *golostatu* < Ht *goloxtea*.

Ikusten denez, zalantzezko kasuan *-tu* moduko partizipiora jo du beti. Beste batzutan bihurketa egiten ere ez da ausartu:

—A 14 *abalizatea* < Ht “*abalizatea*, pouvoir” (baliteke Añibarrok izentzat hartua izatea).

—A 114 *goatea* < Ht id.

—A 116 *goitiegotea* < Ht id.

—A 141 *beztea* < Ht id. + *becia* (A 142-n jasoa: ik. 2.2.19).

—A 201 *meatzea* < Ht *mebatcea* + *mebatua*.

—B 26 *bereztea* < Ht id.

3. Oharren zertarakoa

Gaude hiru hipotesi egin daitezkeela hitz bilduma hauen zertarakoa eta zernola-koa hobeki ulertzeko asmoz. Zilegi bekigu hirurak, ahulenetik hasi eta sendoenean buka, aurkeztea,

3.1. *Lebendabiziko hipotesia: jakinnabia*

Zerrendok azaldu diren “Manuscritos del R.P. Añibarro. Catálogo de voces bascongadas” delakoan, hitz, esamolde eta are esaldi luzeren bilduma zenbait gorde dira, Harrieten hauekin batera, Villasantek (1956: 78 hh.) bereziki aipatu Mogelenak eta oraindik iturri zehaztugabekoak diren beste batzu, norbaitek izen horren pean bildu eta azalezatuak. Biltzaileak batasun argi bat antzeman zuen beharbada garai ezberdinetakoak diren paper hauen artean; hain zuzen, denak dira Añibarroren irakurketen, agian baita entzundakoaren, ondorio. Zorionez, badirudi irakurritako gauza interesgarriak paperean hartzeko ohitura zuela. Esan gabe doa zein den garrantzitsu *Catálogo* hau, gorago esan dugun bezala, Añibarroren euskal kultura eta kulturatzearen berri orain baino zehatzagoa izan dezagun.

Halaz ere, zalantzan jarri beharrean daukagu ohitura hori den Harrieten gramatikako oharren sustraian dagoen arrazoi bakarra:

3.1.1. Hala balitz, hitz bitxi, berezi edo ezezagun guztiak, edota ahalik gehienak, jasozten saiatu behar zuela dirudi, Larramendik bere hiztegiaren eranskinean RS, Landucci, Axular eta Harrieteekin berarekin egin bezalaxe (cf. honetaz orain Lakarra 1991); haatik, ezin errazagoa da honen kontrako adibiderik aurkitzen, batez ere Harrieten hapaxik gehienak biltzen dituen bigarren hiztegitxoan:

A: (*Gram* 268) *frangancia*, *joanbara*; (271) *ampola*; (274) *mailegatcea*, *iaramana*; (272) *furfuiatxua*; (276) *bakhotxia* "impar", *bakhanqui*; (292) *itçurcea*, (293) *escalapoiña*; (296) *goratasuna*; (297) *guigoñquia*; (302) *buxguitea*; (306) *iragancorra*; (313) *mutilquia*, *nabas-tequa* "melange", (315) *oborgua*; (316) *orochtian*; (319) *lekbat*, *siñexbera*, *siñexgorra*.

B: (324) *edarança*; (325) *onguitçaillea*, *sabescatcea*, *erdiçapena*, *eztimendua*; (335) *biguial-dura*; (337) *burcoitassuna*, *burcoixua*, *harçapena*, *bançua*; (338) *predicalquia*, *haraguicoia*; (340) *bidesqui*, *guilçaria*; (341) *arrau*, *aularie*, *soinquirea*, *çorrotcicatcea*, *endeglatcea*, *amul-sua*, *jauscorra*, *jauxcortassuna*; etab. etab.

3.1.2. Alderantziz, berak nahitaz ezagutzen zituen hitzak, edo haien erdal antz gutzitzkoagatik errazki antzeman zitzakeenak ere jaso zituen zenbaitetan:

A 28 *amicionea*, 41 *arratoiña*, 40 *arraza*, 67 *bestimenda*, 152 *iendea*, 191 *luisa*.

B 6 *akusatu*, 7 *akabatu*, 12 *botoiña*, 57 *trastuac*, 61 *onesta*, 67 *umilla*, 70 *imaiina*, 75 *flacoa*, 115 *oea*, 164 *obeditu*.

3.1.3. Gertakari hau maizenik bi-hiru euskal ordain batzen dituzten sarreretan ikusten da:

A 34 *era*, 40 *arraza*, 159 *errota*, 266 *aurpeguia*.

B 3 *laburtu*, 6 *acusatu*, 7 *acabatu*, 19 eta 87 *gogoa*, 32 *zucena*, 39 *aurra*, 57 *trastuac*, 61 *onesta*, 66 *ostatua*, 67 *umilla*, 75 *flacoa*, 102 *urdaia*, 106 *icuci* (?), 110 *ariña*, 115 *oea*, 116 *lotu*, 117 *arraia*, 123 *utsa*, 126 *arra*, 132 *beguiratu*, 134 *neurru*, 146 *pusca*, 150 *errota*, 164 *obeditu*.

Denetara, A-n 20tik segurua da 4tan gertatzen dela eta B-n 55etik 24ean, erditsuan. Beraz, badirudi ez zihoala pitxien bila, edo ez bakarrik behintzat. Honek beste xede bat eskatzen du.

3.2. *Bigarren hipotesia*: Voces Bascongadas

Añibarroren hiztegiak bi iturri ezagun ditu: Larramendiren *Diccionario Trilingüea* eta ahozko hizkuntza. Hauen aldean pitxikeria bat baino ez da gorago aipatu Agirre Asteasuakoaren *mugonez* (ik. 1.1.); halaz ere, bide ematen digu liburuetako beste iturririk egon daitekeela sinisteko. Azkuek VB-eko "n." marka goinafarrerari dago kiola uste bazuen ere, bere hiztegioko "AN, Añ"-ek (ik. *aidur* eta *anzundu*, adib.) erakusten duten bezala, Añibarrok ez zuen ziur aski bereizkuntza handiegirik egiten nafarrera eta lapurteraren (biak *lató sensu*) artean, Larramendi ondoko zenez (cf. Zuazo 1988: 88 hh.); honek VB-en eraginik eta isladapenik izan ote zuen frogatzen hasteko aukera ezin hobea eskaintzen digu Harrieten hiztegiak, berataz balia bait zitekeen zuzenean edota gutun bidez bildu ezin izan zuena osatzeko.

3.2.1. Izan ere, badira zenbait hitz bietan azaltzen direnak, VB-en "n." markapean daudelarik, espero bezala¹⁷:

A 17 *aisea*, 45 *arinoa*, 109 *gasna*, 119 *guibelatu*, 121 *guti*, 151 *idorra*, 156 *igorri*, 189 *lecucoa*, 196 *manatu*, etab.

(17) Azterketa hau zerrenda hauetan daramaten erdal itzulpenari dagokion VB-eko sarrerarekin egin dugu; inoiz, den zerrendan huts nabarmenagia zelako, den bestela, bestetan begiratu dugu, eta orduan komatxo artean zehazten.

Bada oraindik markagabe dagoen bat ere: A 102 *ezpela*. Alabaina, begiratzea baino ez dago denak zeinen arrunt diren ikusteko; eta "arrunt" hitzak, iturri auzi batean, frogatasun gabeko esan nahi du. Gainera, gehienak iturririk seguruenan, DT-an, ere azaltzen dira; hala gertatzen ez den kasuetan (*aisea*, *guibelatu* [DT *guibele-ratu*] eta *igorri*-n [DT *egorri*], adibidez), beraz, nahitaez beste iturri bat bilatu beharra dago; zailenak, *aisea*-k, uste honetan sendotzen gaitu, zerrendetako itzulpena bat bait dator VB-ekin, Harrieten lekukotasunetik urrun (ik. 2.2.2.).

VB-en eta "n." markapean, bestela, sarri aurkitzen dira Harrietek ematen dituen hitzen aldaera fonetikoak edota grafikoak, oraindik Harrieten hiztegiari zailago egotz dakizkiokeenak; areago DT-kikoen erabateko berdintasuna kontutan hartuz, baita gorago partizipio gaizki berreraikitzat (2.3.5.) edo erratatzat (2.3.1.) salatu ditugunak VB-en zuzen daudela ikusiz:

antzi, *anztu* (A 12 *abanztea*, *abanztu*; DT *anci*, *abanztu*), *aitzinean* (A 20 *aitziñian*), *apoa* (A 35 *aphoa*), *asqui dana* (A 46 *asqui*), *bedere* (A 77 *bederen*), *echola* (A 98 *etchola*), *gutitan* (A 120 *guitan*), *anitz* (A 124 *haiñitz*), *aizturac* (A 132 *hainchturra*), *atsa* (A 138 *batxa*)¹⁸, *ersia* (A 144 *berxia*), *iratzea* (A 148 *biretzea*), *iraungui* (A 163 *iraungui-tu*), *manua* ("mando, poder, imperio"; A 195, B 173), etab.

"g.n."pean azaltzen direnok ere alde horretatik datoz:

ausiquitu (A 52 *ausiquitu*), *ezperen* (A 96 *esperen*), *etsaia* (A 99 *etxaia*, DT *etsaya*),

ezpada amurraina (A 31 *amurraiña*): DT "Trucha, *amurraya*, *amuarraina*, *arrancaria*" / VB "b. *arrancaria*, g.n. *amurraia*, *-rraina*".

3.2.2. Beste asko, azaldu arren, espero ez zitekeen euskalki markapean azaltzen dira; izan ere, askotxo "g."tzat jotzen ditu Añibarrok VB-en:

A 24 *alquia*, 40 *arraza*, 55 *aztia*, 61 *barazcaria*, 80 *erro*, 101 *ezcoa*, 103 *forcheta*, 110 *gantza*, 111 *gaitzerizcoa*, *leyatu* (A 183 *lebiatu*), *marranta* ("ronco, de ronquera"; A 197), etab.

are oraindik "b."ren bat ere badago: *galtzarra* ("brazo grueso"; A 105 *galzarra*), *madaria* (A 199).

Hauen artean aurkitzen da, "g." markapean, Añibarrok Harrietengan gaizki ulertu zuen hitz baten benetako itxura: *ihardetsi* (A 161 *ihardatu*).

VB-eko "g." askoren iturri ziburra Larramendiren DT-a da, eta hala da hauetan guztietan, *leyatu* eta *marranta* "ronco, de ronquera" k bereziki, beren Harrietengandikoen ezberdintasunagatik, frogatzen duten bezala.

3.2.3. Gauza bera esan beharrean gaude "c." markapean azaltzen direnez:

A 2 *azucrea*, 26 *aldagarria*, 34 *era*, 53 *aurquitu*, 73 *beorra*, 112 *gomendatu*, 159 *erota*, 164 *irauli*, 169 *itzala*, *liao* (A 190 *liboa*), etab.

Hauetan oraindik nabarmenkiago eta sarriago, gure zerrenden lekukotasuna eta VB-ekoaren arteko desberdintasunek Larramendiren aldera jotzen dute:

adina (A 3 *adiña*), *adrillua* (A 6 *adaraillua*), *ametsa* (A 30 *amexa*), *arratsa* (A 37

(18) Honetarako badirudi VB-eko "aliento, respiración" en iturria hobe izan daitekeela DT-ko "respiración" ezen ez izen berekoa; jo bedi hara, beraz.

arratxa), *araura* (A 44, 122 *arabera*), *egotzi* (“echar la culpa”; A 56), *belea* (A 68 *belia*), *etsi*, *etsitu* (A 97 *etxitu*), *autsa* (A 130 *hautxa*), *eci*, *ecitu* (A 141 *beztea*), *icengoitia* (“apodo”; A 150), *igara* (A 159 *ihara*), *cocotza* (A 173 *kbokoxa*), *dolarea* (A 181 *dolbarea*), *maguina* (A 198 *maguiña*)¹⁹, etab.

3.2.4. VB-en iturrietarik bat Harriet ez dela, zuzenean bederen, ziurtzat jotzeko, frogarik sendoena beharbada zerrendetako hitz asko, eta aski esanguratsuk batzu, bertan agertzen ez direla erakustea da:

A 4 *adrezatu* (cf. VB *adreztu* “aderezar”, “arreglar” < DT), *amaiñatu*, 5 *adreta*, *anzosa*, 19 *aitaso*²⁰, 21 *aitziñezaintzin*, 27 *aliaqua*, 28 *irrixa*, 29 *amoiña*, *erremusiña*, 38 *artalde* (VB “aprisco”), 44 *eredura*, 51 *ausarqui*, 62 *babia*, 63 *barraiatu*, 71 *bezoñasqua*, 87 *ereiara*, 90 *estacurua*, 93 *estequatu*, 95 *estira*, etabar luzea.

3.2.5. Halaz ere, Harrieten hiztegia VB-en iturria ez izateak ez du derrigorrez frogatzen horretarako asmoz erabili ez zuenik. Gorago (1.2.) azpimarratu dugun hizkuntzen jarrerak, ordea, aztarnaren bat eman diezaiguke alde honetatik: esan bezala, bi zerrendak euskara-erdara ordenan daude. Honek bi ondorio txar dakar berekin zerrenden erabilpenari begira: batetik, erdara-euskara zen Harrieten bigarren hiztegiari buelta emanez, hitzak zeharo desordenatuta ageri dira Añibarrorean; bestetik, ordenan balego ere, A-n bezala, sinonimodun sarrerak soilik lehendabiziko hitzaren arabera daude ezarriak. Gorde ditugun zerrendok, beraz, zerbaiten zirriborroa izan daitezke ezer baino hobea; nolana ere, bere hiztegia, *Voces Bascongadas*, erdara-euskara bait da, hobea zukeen inondik ere hain justu alderantziz jarri izan balitu.

3.3. Hirugarren hipotesia: Axular

Axular itzuli behar bait zuen, edo itzultzen ari bait zen, ez dago zalantzarik Harrieten hiztegia lanabes ezin interesgarriagoa zela Añibarrorentzat, beharbada eskumenean izan zezakeen Iparraldeko hiztegi bakarra (cf. 1.2.).

3.3.1. Axularren grafia Añibarrorentzako arrotzak aski ongi azal dezake ia soilik grafiazko dei ditzakegun arrazoiei egotz dakiekeen hitz zenbaiten agerpena:

A 1 *achala*, 30 *amexa*, 37 *arratxa*, 70 *belbarra* / 72 *belarra*, 99 *etxaia*, 130 *hautxa* (cf. 2.2.16), 137 *hacheria*, 152 *iendea*, etab. Cf. A 218 *oborea* / *ora* ere (ik. 1.3.).

3.3.2. Nolanahi ere, badirudi bi frogabide zuzen egon daitezkeela hipotesi honentzat; errazena, zerrendotan Axularrengan azaltzen den hitzik ote den begiratzea da. Honako hauek eta askoz gehiago aurkitu ahal izan ditugu AxH-n²¹:

A 3 *adin*, 5 *anzatsu*, 8 *alferrik*, 10 *ahalke*, 12 *abantzi*, 15 *ahalak*, 16 *aitzitik*, 17 *aise*, 18 *aiseki*, 20 *aitzinean*, 22 *airatu*, 29 *erremusina*, 40 *arrazza*, *leiñu*, 43 *arroda*, 45 *arinoa*, 46

(19) Honen kontra doan bakarra (*aurquitu*, DT soilik *ar-*), ez da batera esanguratsua, ikusten denez.

(20) Eta kontutan har bedi “abuelo” sarrerepean 6 aldaera bildu zituela.

(21) Ez diegu honetan kasu handirik egin batetik bestera dauden ezberdintasun txiki zenbaiti, ezta itzulpen ezberdina zutenean ere, badaezpada; batetik nahitaez, hipotesia egia bada, Añibarro buruz arituko bait zen eta, bestetik, berdina ez izan arren, aski hurbila izanik gida nahikoa zekiokelakoan; bai, ordea, Añibarrorentzat apika gaindiezina iruditu zaigun bakoitzean: orduan ez dugu jaso. Geroxeago ekingo diogu xehetasunetan sartzeari.

aski, 51 *ausartki*, 52 *autsiki*, 53 *aurkitu*, 54 *atsekabe*, 56 *egotzi*, 58 *bastart*, 59 *barbera*, 60 *barur*, 61 *barazkari*, 62 *bahi*, 63 *barraiatu*, 64 *baratx*, 67 *beztimenda*, 69 *beraz*, 70 *belbarra*, 72 *belarra*, 75 *bebatu*, 77 *bedere*, 78 *berariaz*, 80 *erro*, 84 *errendatu*, 85 *errefus*, 90 *estakuru*, 95 *estira*, 96 *ezpere*, 97 *etsitu*, 99 *etsai*, 100 *igortziri*, 101 *ezko*, 104 *fite*, 106 *gathe*, 108 *gakho*, 110 *gantzutu*, 111 *gaitzerizkoa*, 112 *gomendatu*, 113 *gostatu*, 115 *gorthe*, 118 *gibel*, 119 *gibelatu*, 120 *bakhan*, 121 *guti*, 122 *gisa*, 124 *anbitz*, 125 *hagitz*, 127 *halaber*, 134 *hantu*, 138 *hats*, etab. etab.

3.3.3. Alabaina, asko eta gehiegi ere eman dezakeen arren (63/139: %45'32a, gure erakusketa honetan), ez da nahikoa; honek Harrieten hiztegiak Axularrengan daukala iturri nagusi bat (cf. honetaz Lakarra 1991: 252 hh.) esan nahi dezake eta besterik ez. Horregatik bigarren frogabideari ekin behar diogu; alegia, Añibarroren *Gero*-aren itzulpenean hiztegi honen aztarrenik aurkitzeari.

3.3.3.1. Lehendabiziko aztergaia, hitz gaitz zenbaiten itzulpen ona izan daiteke; cf., adibidez:

- bere egitez* (B 158 *bereguitex* "naturalmente"): *berez* (ik. Ax 314 > *GGero* 315). Cf. VB "natural, suio, propio: c. *berezcoa*".
- eskudantzia* (B 114 *escudencia*): Ax 94 > *ausardia*, *atrebencia* (*GGero* 112).
- gaitzerizkoa* (A 111): *gorroto* (ik. Ax 182 > *GGero* 203).

Xehetasunok, nolani ere, arrisku handi bat dute, alegia, hitz bat apuntatzek ez duela esan nahi halabeharrez ez dela ezagutzen edota, hobe, delako testuinguru batean ez dela ulertuko. Kasu honetan, bada, soilik itzulpen txarrak edo hutsuneak, hipotesiaren kontrakoak alegia, lirateke benetazko frogabideak, froga indartsuak.

3.3.3.2. Bigarrena, askoz indartsuagoa nik uste, Harrieti gaizki ulertutako hitzak (ik. 2.2.) halaxe gaizki azalduko balira *Geroa*-ren itzulpenean litzateke; aurkitu dugun adibiderik onena *aise* (A 17; ik. 2.2.2.) "placer, alegría" da: cf. batez ere Ax 65 > *atseguintasunez* (*GGero* 76) eta Ax 249 > *bere atseguin* (*GGero* 264), VB "placer, c. *poza*, *atseguña*, *gozaldia*; n. *aisea*, *atsa*" kontutan izanik; ez dira lekukotasun txarrak Ax 108 > *ceure erara* (*GGero* 123) eta Ax 145 > *erara* (*GGero* 158) ere; lehendabiziko agerraldian, ordea, erabat galdurik zebilen: Ax 29 > *arin* (*GGero* 34).

Era berean, itzulpen txarra zeharo urruntzen denean hitzari dagokion testuinguruetatik, itzulpenean espero daitekeen ondorioa zailtzea edo hutsunea da; edota Axularren hiztaren mantentzea, hainbatetan Añibarrok egin bezala; halaxe gertatzen da *mebatu* (A 201; ik. 2.2.24) "tratar mal, despreciar"ekin: birritan azaltzen da (Ax 79 eta 363) eta bietan *meatu* utzi du (*GGero* 94, 360); cf. VB "Enflaquecer, c. *argaldu*, *erbaldu*".

Ikusten denez, ondorioak ez dira inondik inora miresgarriak; zerrenda hauen datatzeaz esan duguna egia balitz, 1808 baino beranduagoko urteetan Axularren itzulpena oso aurreratua izan behar zuen, bukatuta ez bazegoen. Kasu honetan, jadanik oso zaila zen Harrieten hiztegiez baliatzea, bakan baizik, eta, beraz, erabilpenaren frogak aurkitze bera ere zaila. Gauzak hola, Harrietengandiko zerrenden eta Axularren itzulpenaren arteko erlazioaren frogabidea ia soilik bi testuak bata bestearrekin azaltzea litzateke, zerrendatxoen paperak *Geroko gero*-aren atzeko partean josita edo orri artean deslai; tamalez, batzuk Zarautzen eta bestea Hondarribian aurkitu izan dira, auskalo noizdanik bata bestetik urrun.

4. Gure edizioa

Aurkitzea errazteko, sarrera bakoitzaren aurrean zenbaki bana ezarri dugu; Añibarroren testuaren ondoren, hurrengo lerroan, Harrieten frantsesezko itzulpena eta, ezberdina denean, baita euskal zatia ere; salbuespen bezala, ez dira markatzen 2.1. atalean (1, 2 eta 3 punduetan) deskribatutako grafi aldaketa sistimatikoak. Azkenik, sarrerako euskal hitz(ar)en beste agerraldi(ar)en eta goragoko sarreran egin iruzkinen erreferentziak.

Voces bascongadas Labortanas
sacadas de la Gramática bascongada y francesa
de Harriet en su Arte

1	achala, <i>corteza</i> ¹ .
Ht croute.	13	ahancia, <i>olvido, olvidado</i> .
Ht oublié. oublié. Ik. 2.2.1.
2	azucreea, <i>azucar</i> .
Ht <i>açurea</i> , sucre. Ik. 2.3.2.	14	ahalizatea, <i>poder</i> .
Ht pouvoir. Ik. 2.3.5.
3	adiña, <i>edad</i> .
Ht age.	15	ahala, <i>todo lo posible</i> .
Ht tout possible.
4	adrezatu, <i>amaitatu, componer</i> .
Ht <i>adrezatcea, amaitatcea, adresser</i> ,
dresser.	16	aitzitic, <i>de otra suerte, al contrario</i> .
Ht au contraire.
5	adreta, <i>anzosa, agudo, sagaz</i> .
Ht adroit.	17	aise, <i>placer, alegría</i> .
Ht <i>aise, errech</i> , aise. Ik. 2.2.2.
6	adarailua, <i>ladrillo</i> .
Ht brique.	18	aisequi, <i>errechqui, a todo placer</i> .
Ht aisément.
7	afarma, <i>escritura de arrendamiento</i> .
Ht bail, ferme.	19	aitaso, <i>abuelo</i> ² .
Ht ayeul.
8	aferric, <i>en vano</i> .
Ht en vain.	20	aitziñian, <i>delante</i> .
Ht <i>aitciñean</i> , devant.
9	agorienta, <i>aguardiente</i> .
Ht l'eau de vie.	21	aitziñezaintzin, <i>cara a cara</i> .
Ht <i>aitciñezaitciñ</i> , vis à vis. Ik. 2.3.3.
10	ahalguea, <i>verguenza</i> .
Ht honte, pudeur. B 64.	22	airatu, <i>airatzea, volar, elevarse</i> .
Ht <i>airatcea</i> , voler. B 109.
11	ahalguetia, <i>vergonzoso</i> .
Ht honteux.	23	alogatu, <i>alojarse</i> .
Ht <i>alogatcea</i> , accommoder. Ik.
2.2.3.
12	ahanztea, <i>ahanztu, olvidar</i> .
Ht <i>ahanztea</i> , oublier. B 175. Ik.
2.3.5.	24	alqui, <i>banco</i> .
Ht <i>alquia</i> , banc.

(1) *corteza* baino lehen *costra* jarri zuen, eta geto marra batez estali..

(2) Goragoko lerroan *ayeul*.

- 25 aldiz, colpez, *algunas veces*.
Ht fois.
- 26 aldagarria, *vestido*.
Ht habit. Cf. B 55.
- 27 aliaqua, *pasatiempo*.
Ht passetemps.
- 28 amicionea, irrixa, *ambicion*.
Ht ambition.
- 29 amoïña, erremusiña, *limosna*.
Ht aumône.
- 30 amexa, *sueño*.
Ht songe.
- 31 amurraïña, *trucha*.
Ht truite.
- 32 apaldu, *abajarse, humillarse*.
Ht *apalcea*, abaisser.
- 33 apaldua, *humillado*.
Ht abaissé.
- 34 aperencia, era, *comodidad*.
Ht aparence. Ik. 2.2.4.
- 35 aphoa, *sapo*.
Ht crapaut.
- 36 arzapezpicua, *arzobispo*.
Ht archevêque.
- 37 arratxa, *noche*.
Ht soir.
- 38 artaldea, *rebaño*.
Ht *arthaldea*, ouaille.
- 39 arrantzatu, *pescar*.
Ht pecher.
- 40 arraza, leñua, *raza, casta*.
Ht *arraça, leiñua*, race.
- 41 arratoiña, *ratón*.
Ht rat. Ik. 2.2.5.
- 42 arraba, *rama*.
Ht rame.
- 43 arroda, *rueda*.
Ht rouë.
- 44 arabera, eredura, *segun, conforme, a saber*.
Ht selon, suivant. A 122.
- 45 arnoa, *vino*.
Ht vin.
- 46 asqui, *bastante*.
Ht assez.
- 47 aztala, *pierna*.
Ht jambe: jarret. B 69.
- 48 ateratzea, *aprontar*.
Ht *atheratcea, mailegatcea*, emprunter. ik. 2.2.6.
- 49 atchiquitu, *reñir*.
Ht *atchiquitcea*, tenir, retenir. Ik. 2.2.7.
- 50 avocata, *letrado*.
Ht avocat.
- 51 ausarqui, *con osadia, verguenza*.
Ht hardiment.
- 52 ausiquitu, *morder*³.
Ht *ausiquitcea*, mordre. Ik. 2.3.5
- 53 aurquitu, *hallar*. aurduquitu, *echar*.
Ht trouver. A 56. Ik. 1.3 eta 1.8.
- 54 axekhabea, *afrenta*.
Ht *axekhabeac*, affronts. Ik. 2.3.4.
- 55 aztia, *adivino*.
Ht devin.
- 56 aurduquitu, egotzi, *echar*.
Ht 372 "jetter, *aurduquitcea, egotztea*".
- B**
- 57 Banac, *proclamas, moniciones*.
Ht bans.
- 58 bastarta, *espurio, bastardo*.
Ht batard.
- 59 barbera, *barbero*.
Ht chirurgien.
- 60 barura, *ayuno*.
Ht jeûne.
- 61 barazcaria, barazcaldu, *comida de medio dia*.
Ht *barazcalcea*, dîner. *barazcaria*, le dîner.

(3) Goragoko lerroan "ausitu, morder" matra batez estalia.

- 62 bahia, *prenda*.
Ht gage. B 43.
- 63 barraiatu, *desbacer, demoler*.
Ht démolir, défaire. B 16.
- 64 baratche baratche, *poco a poco*.
Ht peu á peu.
- 65 bercetan, *a, en otra parte*.
Ht ailleurs.
- 66 berga, *alamo*.
Ht aune.
- 67 bestimenda, *vestido, habito*.
Ht habit.
- 68 belia, *cuervo*.
Ht corbeau.
- 69 beraz, *pues*.
Ht donc.
- 70 belharra, *beno*.
Ht foin.
- 71 bezoiñasqua, *sepultura*.
Ht fossé. Ik. 2.2.8.
- 72 belarra, *frente*.
Ht front.
- 73 beorra, *yegua*^{3bis}.
Ht *beborra*, jument.
- 74 behorkha, *yegua*.
Ht pouline. Ik. 2.2.9.
- 75 behatu, *mirar, reparar*.
Ht regarder.
- 76 bercenaz, *de otra manera*.
Ht si non.
- 77 bederen, *a lo menos*.
Ht à moins. B 139.
- 78 berariaz, *ex profeso*.
Ht á dessein.
- 80 erro, *raiz*.
Ht racine.
- 81 errienta, *regente, maestro de escuela*.
Ht regent.
- 82 erremiatu, *renegar*.
Ht *erreniatcea*, renger [sic]. Ik. 2.3.3.
- 83 erraiñac, *saquaxac, riñones*.
Ht reins.
- 84 errendatu, *rendirse, sujetarse*.
Ht rendre.
- 85 errefusatu, *rechazar*⁵.
Ht refuser.
- 86 erruiñatu, *arruinar, perder*.
Ht ruiner.
- 87 ereiaroa, *junio*.
Ht juin.
- 88 ezpela, *buey*.
Ht buys. Cf. A 102 eta B 10. Ik. 2.2.11.
- 89 escolauna, *estudiante*.
Ht écolier.
- 90 estacurua, *pretexto*.
Ht pretexte.
- 91 establia, *cavalleriza*.
Ht écurie.
- 92 esteiñua, *estaño*.
Ht étain.
- 93 estequatu, *atar*.
Ht attacher.
- 94 escumuturra, *puño*.
Ht poing.
- 95 estira, *tormento*.
Ht question, torture.
- 96 esperen, *sino*.
Ht sinon. B 139.
- 97 etxitu, *desesperar*.
Ht *etxitcea*, désesperer.
- 98 etchola, *cabaña*.
Ht cabane.

Nota faltan 6 ojas aqui. desde el fol. 278 hasta 291.

E

- 79 erchatu, *contra, por fuerza*⁴.
B 165. Ik. 2.2.10 eta 2.3.5.

(3bis) Ondoren *beor*, marra batez estalia.

(4) *Erchatu* lehenagoko *erchatzea* (-*tzea* gurutze batez estalia) baten gaineko lekuan jarria.

(5) *Rechazar* baino lehenago, *reusar*, marra batez estalia.

- 99 *erxaia, enemigo.*
Ht *ennemi*. B 44.
- 100 *ehurciria, trueno*^{5bis}.
Ht *tonnerre*.
- 101 *ezcoa, cera.*
Ht *cire*.
- 102 *ezpela, box.*
B 10.
- F
- 103 *Forcheta, tenedor.*
Ht *fourchette*.
- 104 *fite, al punto.*
Ht 437 "vite". Ik. 1.8.
- G
- 105 *Galzarra, brazo.*
Ht *bras*.
- 106 *gatea, cadena.*
Ht *chaîne*.
- 107 *gastena, castaña.*
Ht *chataîgne*.
- 108 *gakhoa, llave.*
Ht *clef*.
- 109 *gasna, queso.*
Ht *fromage*.
- 110 *ganza, unto.*
Ht *graisse*.
- 111 *gaicerizcoa, odio.*
Ht *haine*.
- 112 *gomendatu, recomendar.*
Ht *recommander*.
- 113 *gostatu, holgar.*
Ht *gostatcea*, *couter*. Ik. 2.2.12 eta 2.3.5.
- 114 *goatea, ir.*
Ht *aller*. Ik. 2.3.5.
- 115 *gortea, corte.*
Ht *cour*.
- 116 *goitiegotea, vomitar.*
Ht *vomir*. Ik. 2.3.5.
- 117 *guisua, cal.*
Ht *chaux*.
- 118 *guibela, detras.*
Ht *derriere, dos*.
- 119 *guibelatu, atrasarse.*
Ht *reculer*.
- 120 *guitan, bakhan, pocas veces.*
Ht *rarement*. Ik. 2.3.1.
- 121 *guti, poco.*
Ht *peu, guere*.
- 122 *guisa, arabera, segun, conforme.*
Ht *selon*. A 44.
- H
- 123 *Hascaldu, desaiunar.*
Ht *déjeuner*.
- 124 *haiñitz, mucho.*
Ht *beaucoup*.
- 125 *haiguitz, muchas veces.*
Ht *plusieurs*. Ik. 2.2.13.
- 126 *hainzurtu, cabar.*
Ht *becher*.
- 127 *halaber, lo mismo.*
Ht *en même façon*. Ik. 2.2.14.
- 128 *harrobia, calera.*
Ht *carriere*. Ik. 2.2.15.
- 129 *harraboa, ruido, riña.*
Ht *carrillon, bruit*.
- 130 *hautxa, polvo.*
Ht *cendre*. Ik. 2.2.16.
- 131 *halacabat, un tal, un cierto.*
Ht *un certain, un tel*. Ik. 2.3.1.
- 132 *hainchturra, tigura.*
Ht *ciseau*.
- 133 *harcedurua, acredor.*
Ht *crancier*.
- 134 *hantu, inflamar.*
Ht *enfler*. B 40. Ik. 2.2.17.
- 135 *halaioa, igual, semejante.*
Ht *pareil, semblable*. Ik. 2.3.1.
- 136 *haiñitza, plural.*
Ht *plurier [sic]*.
- 137 *hacheria, zorro.*
Ht *renard*.

- 138 hatxa, *aliento*.
Ht haleine.
- 139 herrauxa, *polvo, polvora*.
Ht poussiere. Ik. 2.2.18.
- 140 heia, *si*.
Ht si.
- 141 heztea, *domar*.
Ht dompter. Ik. 2.3.5.
- 142 hecia, *mojon*.
Ht dompté. Ik. 2.2.19.
- 143 hedatu, *entender*.
Ht étendre. ik. 2.2.20.
- 144 herxia, *meharra, estrecho*.
Ht étroit.
- 145 heronca, *quadrilla*.
Ht rang. Ik. 2.2.21.
- 146 herrestatu, *arrastrar*.
Ht trainer.
- 147 hegaldatu, *volar*.
Ht voller.
- 148 hiretzea, *elecho*.
Ht fougere.
- 149 hunquitu, *tocar*.
Ht toucher. B 88.
- I, J
- 150 Icengoitia, *sobrenombre*.
Ht surnom.
- 151 idorra, *seco*.
Ht sec.
- 152 iendea, *gente*.
Ht gens.
- 153 ielosia, *zeloso*.
Ht jealousy. Ik. 2.2.22.
- 154 jeitu, *venir*.
Ht jeitea, venir. Ik. 2.3.5.
- 155 jena, *venido*.
Ht venu.
- 156 igorri, *enviar*.
Ht igorcea, envoyer. B 50.
- 157 iguericatu, *nadar*.
Ht nager. B 156.
- 158 ihia, *junco*.
Ht jonc. B 90.
- 159 ihara, *errota, molino*.
Ht moulin. B 150.
- 160 iharaharria, *pedra de molino*.
Ht meule. B 135.
- 161 ihardatu, *responder*.
Ht *ihardastea*, répondre. Ik. 2.3.1
eta 2.3.5.
- 162 ihardexia, *respondido*.
Ht répondu.
- 163 iraunguitu, *apagar*.
Ht *iraunguitcea*, éteindre. Ik. 2.3.5.
- 164 irauli, *volver*.
Ht *irauldea* [sic], tourner.
- 165 ispiuna, *espia*.
Ht espion.
- 166 ispilinga, *alfiler*.
Ht épingle.
- 167 itzea, *clavo*.
Ht clou.
- 168 itzatu, *clavar*.
Ht encloüer.
- 169 itzala, *sombra*.
Ht ombre.
- 170 itchindia, *tesón*.
Ht tison. Ik. 2.2.23.
- 171 iuiea, *juez*.
Ht juge. B 92.
- 172 iuiatu, *juzgar*.
Ht juger. B 93.
- K
- 173 Khocoxa, *barba*.
Ht menton.
- 174 khilloa, *rueca*.
Ht quenoüille.
- 175 kharra, *zelo*.
Ht zele.
- 176 kharatxa, *agrio, amargo*.
Ht amere.
- L
- 177 Lama, *llama*.
Ht flame.
- 178 lausengatu, *palagar, aquietar*.
Ht flater.

- 179 laboraria, *labrador*.
Ht laboureur.
- 180 laiecoa, arrontera, *lego*.
Ht lai'que.
- 181 lakhoa, dolharea, *lagar*.
Ht pressoir.
- 182 laparra, *zarza*.
Ht ronce.
- 183 lehiatu, *porfiar*.
Ht hâter, presser. B 58.
- 184 lekaio, *lacaio*.
Ht *lekaioa*, laquais.
- 185 legata, *legado*.
Ht legat.
- 186 leiorra, *abrigo*.
Ht abri. B 4.
- 187 lemamia, *levadura*.
Ht levain. B 112.
- 188 lerro, *de seguido*.
Ht *lerro lerro*, de suite. Ik. 2.3.3.
- 189 lekhucoa, *testigo*.
Ht témoin.
- 190 lihoa, *lino*.
Ht lin.
- 191 luisa, *un escudo*.
Ht écu.
- 192 liñia, *lienzo*.
Ht linge.
- 193 loria, *gloria*.
Ht gloire.
- 194 lurzola, *suelo*.
Ht sol.
- M
- 195 Manua, *mandado*.
Ht ordre. B 173.
- 196 manatu, *mandar*.
Ht commander.
- 197 marfondia, marranta, *tos, ronquera*.
Ht rheume.
- 198 maguiña, *baina*.
Ht fourreau.
- 199 madaria, *pera*.
Ht poire.
- 200 mahaiña, *mesa*.
Ht table.
- 201 meatzea, *tratar mal, despreciar*
Ht *mehatcea*, amaigrir. Ik. 2.2.24
eta 2.3.5.
- 202 mehatchatu, *amenazar*.
Ht menacer. B 37, 130.
- 203 mendecoste, *pentecostes*.
Ht pentecôte.
- 204 mendea, *siglo*.
Ht siecle.
- 205 mihia, *lengua*.
Ht langue.
- 206 miserac, *antiojos*.
Ht lunettes. B 122.
- 207 miraila, *espejo*.
Ht miroir. B 137.
- 208 mintzatu, *hablar*.
Ht *mingatcea*, parler.
- 209 mirchica, *melocoton*.
Ht pêche.
- 210 muiña, *tuetano*.
Ht cervelle.
- 211 mugaz, *a buena hora, tiempo*.
Ht á bon-huere [sic].
- N
- 212 Nausia, *amo*.
Ht maître.
- 213 nehor, *nadie*.
Ht personne.
- 214 nehor ez, *ninguno*.
Ht nul.
- 215 nescatoa, *criada*.
Ht servante.
- 216 nigarguitia, *llorar*.
Ht *nigarguitea*, plurer.
- O
- 217 Ohocoa, *cuna*.
Ht berceau.
- 218 ohorea, *honor*. Ora, *perro*.
Ht honneur. B 62. A 231. Ik. 1.3.
eta 1.8.

- 219 ohoratu, *honrar*.
Ht honorer. B 63.
- 220 ohoiña, *ladrón*.
Ht voleur.
- 221 ohancea, *nido*.
Ht nid.
- 222 oihana, *monte, jaral*.
Ht haute futaye. Ik. 2.2.25.
- 223 oiarzuna, *eco*.
Ht écho, éco.
- 224 oloa, *abena*.
Ht avoine.
- 225 omench, *alomenos*.
Ht á moins.
- 226 omen, *dicen que*.
Ht on dit que.
- 227 ontasuna, *bienes y bondad*.
Ht *ontassuna*, bien, le bien. *ontassunac*, biens. Ik. 2.3.4.
- 228 onhadura, *bonanza*.
Ht ennui. B 104. Ik. 2.2.26.
- 229 onhatu, *cansar, fatigar*.
Ht ennuyer, se lasser. B 103.
- 230 onthua, *sazonado*.
Ht meuri [sic].
- 231 ora, *perro*.
Ht chien.
- 232 orga, *carretón*.
Ht charrette.
- 233 orgaguillea, *carretero*.
Ht charron.
- 234 orena, *hora*.
Ht heure.
- 235 orkeia, *orma*.
Ht *orkbeia*, forme.
- 236 orceguna, *Jueves*.
Ht jeudi.
- 237 orcillarea, *viernes*.
Ht vendredi.
- 238 ordotcha, *macho, masculino*.
Ht mâle, masculin. B 126.
- 239 oro, *todo*.
Ht tout.
- 240 osoba, *tio*.
Ht oncle.
- P
- 241 Parta, *lodo, balsa*.
Ht boüe. B 9. Ik. 2.2.27.
- 242 pegarra, *cantaro*.
Ht cruche.
- 243 piaia, *viage*.
Ht voyage.
- 244 primua, *beredero*.
Ht heritier.
- 245 primiciña, *primicia*.
Ht primice.
- 246 progachatu, *aprobechar*.
Ht *progotchatcea*, profiter. Ik. 2.3.3.
- S
- 247 Salpena, *venta*.
Ht vent.
- 248 sakhela, *faltriquera*.
Ht poche.
- 249 sagnarua, *sidra*.
Ht citre, cidre.
- 250 sasquia, *canasto*.
Ht corbeille.
- 251 salboiña, *jabon*.
Ht sabon.
- 252 sarla, *cerraja*.
Ht serreure [sic].
- 253 sosa, *un sueldo*.
Ht sol.
- 254 sortu, *nacer*.
Ht naître.
- 255 supareta, *cocina*. Sualdea, *cocina*.
Ht *supareta*, foyer. *sukhaldea*, cuisine.
- T
- 256 Taula, *tabla*.
Ht planche.
- 257 tipia, *pequeño*.
Ht petit. B 185.
- 258 turrina, *orinal*.
Ht *tirriña*, pot de chambre.

- 259 tinkhatu, *garrotar*.
Ht garroter. B 116. Ik. 2.2.28.
- 260 torcha, *cirio*.
Ht cierge.
- 261 trebe, *diestro*.
Ht familier.
- 262 trebatu, *acostumbrarse*.
Ht 325 accoûtumer. Ik. 1.8.
- 263 trufatu, *hacer mofa*.
Ht se mocquer. B 138.
- 264 tulubioa, *diluvio*.
Ht déluge.
- 265 turnatu, *volver*.
Ht rendre, rembourser.
- V, U
- 266 Visaia, *aurpeguia, cara, rostro*.
Ht *visaia, aburpeguia, face, visage*.
- 267 ulia, *mosca*.
Ht mouche. B 151.
- 268 urrundu, *alejarse. urrun, lejos*.
Ht *urruncea, éloigner. urrun, loin*.
- 269 urruric, *devalde*.
Ht gratis, gratuitement.
- 270 uria, *lluvia*.
Ht pluye.
- 271 urricha, *hembra*.
Ht femelle, féminin.
- 272 usaiña, *hedor*.
Ht odeur. Ik. 2.2.29.
- Siguese el 2º Diccionario dela misma Gramatica francesa fol. 324.
- 1 Beheramendua, *bajeza*.
Ht abaissement.
- 2 auzapeza, *alguacil*.
Ht abbé, premier jurat. Ik. 2.2.30.
- 3 edaratu, *laburtu, abreviar*.
Ht abbreger, *laburcea*. abbrever, *edaratea*. Ik. 2.2.31 eta 2.3.5.
- 4 leiorra, *malda, estálgua, abrigo*.
Ht à l'abri, *malдан, estalgunan, atberian*. A 186. Ik. 2.3.3.
- 5 topatu, *onhartu, aceptar*.
Ht accepter.
- 6 gain eguin, *acusatu, acusar*.
Ht accuser, *acusatcea, gaineguitea*.
Ik. iruzkinaren 3. oh.
- 7 neitu, *acabatu, acabar*.
Ht achever, *neitcea, akhabatcea*.
- faltan 4 hojas, desde fol. 326 ad 335.
- 8 buglea, *ebilla*.
Ht boucle.
- 9 parta, *balxa, balsa*.
Ht bouë. A 241.
- 10 ezpela, *box⁶*.
Ht boüis, *ezpela*. A 88, 102.
- 11 floca, *ramillete*.
Ht bouquet.
- 12 botoiña, *boton*.
Ht bouton.
- 13 ordongua, *fechoa, bravo*.
Ht brave.
- 14 distidatu, *brillar*.
Ht briller.
- 15 guerrena, *asador*.
Ht broche.
- 16 barraiatu, *demoler, deshacer*.
Ht démolir. A 63.
- 17 laidoa, *deshonor*.
Ht deshonneur.
- 18 golostatu, *desear*.
Ht désirer, *goloxtea*. Ik. 2.3.5.
- 19 deseñua, *gogoa, chedea, deseo*.
Ht dessein, *gogoa, chedea, deseñua*. B 87. Ik. 2.2.32.
- 20 ebatsi, *hurtar*.
Ht dérober, *ebastea, arrobatcea*.
- 21 billacatu, *destruir*.
Ht détruire, *destrutcea* [sic], *billaquateca*.

(6) Hasieran *ezepeleta* ezarria zuen; gero *eta* borroi batez ezabatu eta bukaeran *a* erantsi zuen.

- 22 aztia, *tardio*.
Ht devin. Ik. 2.2.33.
- 23 trebesia, *dificultad*.
Ht difficultés, *trebesiac*. Ik. 2.3.4.
- 24 eoitea, *digerir*.
Ht digerer, *ehoitea*.
- 25 iarriquia, joancara, *diligente*.
Ht diligent.
- 26 bereztea, *discernir*.
Ht discerner. Ik. 2.3.5.
- 27 escatima, eztabada, *riña, disputa*.
Ht dispute.
- 28 iarduqui, escatimatu, *disputar*.
Ht disputer, *iharduquitcea, escati-
matcea*.
- 29 berezcatu, *distinguir*.
Ht distinguer, *berezcatcea*.
- 30 emaitza, *donacion, don*.
Ht don, donation.
- 31 pairacaria, oiñacea, *dolor*^{6bis}.
Ht douleur, *oiñacea, pairacaria*.
- 32 lerdena, zucena, *recto, derecho*.
Ht droit.
- 33 zailla, *duable, correo*.
Ht durable.
- 34 unatago, *mas aca*.
Ht deça, au deça, *hunatago*.
- 35 andic, aratago, *a la otra parte*.
Ht delá, au delá, *bandic, baratago*.
Ik. 2.2.34.
- 36 enseiua, *fuertza; lo posible*.
Ht effort. Ik. 2.2.35.
- 37 meachatu, *repender*.
Ht amaigrir, *mehatcea*. A 202, B
130. Ik. 2.3.3.
- 38 nausitu, *señorearse*.
Ht s'emparrer.
- 39 norabea, aurra, *infante, niño*.
Ht enfant, *haurra, norhabea*.
- 40 hantu, *inflamar*.
Ht enfler. A 134. Ik. 2.2.17.
- 41 barnadura, *ondura*.
Ht enfoncement.
- 42 bahitu, *encargar*.
Ht engager. Ik. 2.2.36.
- 43 bahia, *prenda*.
A 62. Ik. 1.8.
- 44 exaia, izterbeguia, *enemigo*.
Ht ennemi. A 99.
- 45 elgarrequin, *juntos*.
Ht ensemble, *elgarrequiñ*.
- 46 eraña, *sembrado*.
Ht ensemencé.
- 47 ehostea, *enterrar*.
Ht ensevelir, enterrer. Ik. 2.3.1.
- 48 ehorcia, *enterrado*.
Ht enseveli.
- 49 becaiztia, *envidioso*.
Ht envieux, *bekbaiztia*. B 68.
- 50 igorri, *enviar*.
Ht envoyer, *igorcea, bidalcea*. A 156.
- 51 zurubia, *escalera de manos*.
Ht échelle.
- 52 simista, *relampago*.
Ht éclair.
- 53 gateillua, *escudilla*.
Ht écuelle.
- 54 errebelatu, *extraviarse, descaminarse*.
Ht s'égarer.
- 55 aldarria, jaunzcuia, *vestido*.
Ht habillement. Cf. A 26.
- 56 ausartu, *atreverse*.
Ik. 1.8.
- 57 hautuac, *trastuac, trastos*.
Ht hardes.
- 58 leyatu, *exforzarse*.
Ht hâter, *lehiatcea*. A 183.
- 59 ainhara, *golondrina*.
Ht hirondelle.
- 60 condera, *historia*.
Ht histoire, *condera, istorioa*.
- 61 pausatua, onesta, *honesto*.
Ht honnête.

(6bis) *oiñacea* baiño lehenago *oñ*, marra batez estalia.

- 62 ohorea, *honor*.
Ht honneur. A 218.
- 63 ohoratu, *honrrar*.
Ht honorer. A 219.
- 64 ahalguea, *verguenza*.
A 10. Ik. 1.8.
- 65 higuinza, *horror*.
Ht horreur.
- 66 dafarna, ostatua, *posada*.
Ht hôteellerie, *ostatua*, *daffarna*.
- 67 manuguña, umilla, etorcorra, *humilde*.
Ht humble, *manuguña*, *umilla*, *etborcorra*.
- 68 ielosa, becaitzia, *zeloso*.
Ht jaloux, *ielosa*, *bekhaiztia*. B 49.
- 69 azpia, aztala, *pantorrilla*.
Ht jambe. A 47.
- 70 imaiina, iduria, *imagen*.
Ht image.
- 71 ecinilla, *imortal*.
Ht immortel, *ecinilla*.
- 72 quilica, sugarra, *impaciente*.
Ht impatient.
- 73 aiñxicabea, *imprudente*.
Ht imprudent, *aiñxicabea*. B 105.
- 74 lizuna, likixa, *impudico*.
Ht impudique, *liçuna*, *libhixa*.
- 75 aalgabea, flacoa, *flaco*.
Ht impuissant, *flacoa*, *ahalgabea*.
- 76 nabarmena, *rustico*.
Ht incivil.
- 77 narraiotu, *incomodar*.
Ht incommoder.
- 78 sañiacorra, *inconstante*.
Ht inconstant.
- 79 esleitu, *contar*, *decir*, *indicar*.
Ht indiquer.
- 80 cuxatu, *inficionar*.
Ht infecter, *kbuxatcea*.
- 81 ingiña, *ingeniosa*.
Ht ingenieux, *inguiña*. Ik. 2.3.3.
- 82 induria, iniurioa, *injuria*.
Ht injure.
- 83 baiaduna, *injusto*.
Ht injuste.
- 84 liparra, *instante*.
Ht instant.
- 85 lanabesac, *instrumentos*.
Ht instrumens, *lanbabesac*.
- 86 iracascunza, *instruccion*.
Ht instruction, *irakbaxquña*.
- 87 chedea, gogoia, *intencion*.
Ht intention. B 19.
- 88 unquitua, *interesado*.
Ht intéressé en fait d'affaire, *hunquitua*. A 149.
- 89 chercatu, *preguntar*.
Ht interroger, *entorrogatcea*, *cherkbatcea*.
- 90 ihia, *junco*.
Ht jonc. A 158.
- 91 matela, *carrillo*.
Ht joüe, *matbela*.
- 92 juiea, *juez*.
Ht juge. A 171.
- 93 juiatu, *juzgar*.
Ht juger. A 172.
- 94 cotillona, *saia*.
Ht jupe, *cotilloña*.
- 95 bitoretu, *justificar*.
Ht justifier, *bitboretcea*. Cf. "(il a été) justifié, *bithore athara da*".
- 96 segada, *red*, *lazo*.
Ht lacet.
- 97 litchuba, *feo*.
Ht laitües, *litchubac*. Ik. 2.2.37.
- 98 auhendatu, *lamentarse*.
Ht lamenter.
- 99 arguizagui, lampa, *lampara*.
Ht lampe, *arguicaguia*, *lampa*.
- 100 dardoztatu, *vomitar*.
Ht lancer, *dardoztatcea*. Ik. 2.2.38.
- 101 gabarguia, *farol*, *linterna*.
Ht lanterne, *gabarguia*, *lanterna*.
- 102 chingarra, urdaia, *tocino*.
Ht lard, *urdaia*, *chingarra*.

- 103 onhatu, *cansar*.
Ht lasser, *onbatcea*, *abitcea*. A 229.
- 104 onhadura, ahidura, *cansancio*.
Ht lassitude. A 228.
- 105 lachoa, ainxicabea, *floxo*.
Ht lâche, *lachoa*, *ainxikbabea*. B 73.
Ik. 2.2.39.
- 106 chautu, icuci, *lavar*.
Ht laver, *icuztea*, *chabutcea*.
- 107 icuzdura, *lavatorio*.
Ht lavement.
- 108 aiuta, *ayuda*.
Ht lavement.
- 109 andatu, airatu, *levantarse*.
Ht lever, *andatecea*, *alchatcea*, *airatecea*. A 22.
- 110 achita, ariña, *ligero*.
Ht leger, *ariña*, *achita*.
- 111 gutuna, *letra*.
Ht lettre, *gutuna*, *letra*.
- 112 lemania, hargarría, *levadura*.
Ht levain. A 187. Ik. 2.3.1.
- 113 faldaraca⁷, *levrel*, *galgo*.
Ht levrier.
- 114 escudencia, *libertad*, *olganza*.
Ht liberté. Ik. 2.2.40.
- 115 etzanza, oea, *cama*.
Ht lit, *obea*, *eçañça*.
- 116 tincatu, lotu, *atar*.
Ht lier, *lotcea*, *tinquatcea*. A 259.
- 117 lerroa, arraia, *raya*.
Ht ligne.
- 118 chedatu, *mojonear*.
Ht limiter.
- 119 iracarcuntza, *leyenda*.
Ht lecture, *irakharquñça*. Ik. 2.2.41 eta 2.3.1.
- 120 astia, *astuto*.
Ht loisir. Ik. 2.2.42.
- 121 irabazosa, *logrero*.
Ht lucratif. Ik. 2.2.43.
- 122 miserac, *antiojos*.
Ht lunettes. A 206.
- 123 baia, utsa, *mancha*.
Ht macule, tâche, *baia*, *butxa*.
- 124 astrugaitza, *a mala parte*.
Ht mal à droit. Ik. 2.2.44.
- 125 amarrua, *malicia*.
Ht malice.
- 126 ordocha, arra, *masculino*, *macho*.
Ht mâle, *ordotcha*, *arra*. A 238.
- 127 ditia, *teta*.
Ht mâmele, *dithia*.
- 128 amaizuna, *madrasta* [sic].
Ht marâtre, *amaizuna*.
- 129 fidagaitza, iduricorra, *incredulo*.
Ht méfiant.
- 130 meachatu, *amenazar*.
Ht menacer, *mébatchatcea*. A 202, B 37.
- 131 amaso, *abuela*.
Ht grande mere.
- 132 menaiatu, beguiratu, *mirar*.
Ht menager. Ik. 2.2.45.
- 133 arbuiatu, *despreciar*.
Ht mépriser.
- 134 izartu, neurtu, *medir*.
Ht mesurer, *neurcea*, *içarcea*.
- 135 ihararria, *pedra de molino*.
Ht meule. A 160.
- 136 iharazaiña, *molinero*.
Ht meunier, *iharaçaiña*.
- 137 mirailla, *espejo*.
Ht miroir. A 207.
- 138 trufatu, *burlar*.
Ht moquer. A 263.
- 139 ezperen, bederen, *alo menos*.
Ht à moins. A 96, 77.
- 140 guria, *blando*.
Ht mol.
- 141 guritu, *ablandar*.
Ht amolir.

(7) Hitza baino lehen *f* bezalako zer bait; badirudi jartzen hasi eta erratu zela.

- 142 escumicoa, *excomunion*.
Ht monitoire.
- 143 cheea, *menudo*.
Ht monoye, *moneda, chechea* [sic].
Ik. 2.3.2.
- 144 muntra, *muestra*.
Ht montre.
- 145 gainguiroqui, *moralmente*.
Ht moralement.
- 146 pochia, *pusca, pedazo*.
Ht morceau, *pusca, pochia*.
- 147 ilquizuna, *mortal*^{7bis}.
Ht mortel, *hilquizuna*.
- 148 cinch eguitea, *limpiar los mocos*.
Ht moucher, *cinzeguitea*.
- 149 moconasa, *pañuelo*.
Ht mouchoir.
- 150 ihara, *molino, errota, ydem*.
Ht moulin, *ihara, errota*. A 159.
- 151 ulia, *mosca*.
Ht mouche. A 267.
- 152 mustarda, *mostaza*.
Ht moûtarde.
- 153 chiquiroa, *carnero*.
Ht mouton.
- 154 frangatu, *abundar*.
Ht multiplier.
- 155 iendaquia, *nación*.
Ht nation.
- 156 iguericatu, *nadar*.
Ht nager. A 157.
- 157 dafailla, *sobremesa*.
Ht nape.
- 158 berebidez⁸, *bereguitiez, naturalm.^e*.
Ht naturellement, *berebiez* [sic], *bereguitiez*. Ik. 2.3.2.
- 159 uncia, *navio*.
Ht navire.
- 160 elzaurra, *nuez*.
Ht noiz, *belçaurra*.
- 161 ostea, *sasta, nombre*.
Ht nombre. Ik. 2.2.46.
- 162 unidea, *nodriza*.
Ht nourrice, *unhidea*.
- 163 buluza, *desnudo*.
Ht nud, *buluça*.
- 164 jausi, xi, *obeditu, obedecer*.
Ht obeir, *obeditcea, jaustea*. il lui a obei, *jauxi çaiio*.
- 165 erchatu, *obligar, precisar*.
Ht obliger, *erchatcea*. nous sommes obligés à [...], *erchatuac gare* [...]. A 79.
- 166 estecua, *obstaculo*.
Ht obstacle.
- 167 arguina, *parada, ocasion*.
Ht occasion, *parada, arguina*.
- 168 pochelatu, *ocuparse*.
Ht occuper.
- 169 lanzaroa, *ocupacion*.
Ht occupation.
- 170 iguingarria, *aborrecible*.
Ht odieux, *biguingarria*.
- 171 ontasuntsua, *rico*.
Ht opulent, *ontasunxua*.
- 172 laranja, *plazuela*.
Ht orange. Ik. 2.2.47.
- 173 mezua, *manua, mandam.^{to}*.
Ht ordre, *manua, meçua*. A 195.
- 174 orgiñac, *organos*.
Ht orgues, *orgiñac*.
- 175 aanztu, *olvidar*.
Ht oublier, *abanztea*. A 12.
- 176 berzalde, *fuera de eso*.
Ht outre, *berçalde*.
- 177 gandi, *igual⁹*.
Ht par. Ik. 2.2.48 eta 2.3.1.
- 178 farnesia, *perlesia*.
Ht paralisie.
- 179 aldecor, *parcial*.
Ht partial.

(7bis) *ilquizuna* baino lehenago *ilcu*, marra batez estalia.

(8) *d* gainean erantsia; cf. 2.3.2.

(9) Sarrera osoa marra batez estalirik dago.

- 180 becoscoa, *parpado*.
Ht paupiere, *bekhoscoa*.
- 181 erremesa, *landerra, pobre*.
Ht pauvre, *erremesa, escalea, landerra*.
- 182 erremestasuna, *pobreza*.
Ht pauvreté.
- 183 beilaria, *peregrino*. beila, *romeria*.
Ht pelerin. pelerinage, *beila, erromeria*.
- 184 aizugoa, *cileguigoa, permission*.
Ht permission, *haiçugoa, cilbeguigoa*.
- 185 ñimia, *chumea, tipia, pequeño*.
Ht petit. A 257.
- faltan de poner desde la pag. 401 y sig.^{tes} a mas las 6 ojas q.^e le faltan fol. 278. hasta 291.

5. Bibliografía

[Gainerakoan, *Orotariko Euskal Hiztegiaren laburdurez baliatu gara*].

Añibarro Becerro = *Libro Becerro. Noticias del Colegio de Zarauz*, L. Villasanteren ed., *Scriptorium Victoriense* XXI (1974), 281-330.

AxH, ik. Villasante.

Lakarra, J. A., 1985, "Larramendiren hiztegitintzaren inguruan", *ASJU* XIX-1, 9-50.

———, 1991, "Testukritika eta hiztegiak: Harriet eta Larramendi" in J. A. Lakarra (arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, *ASJU*-ren Gehigarriak 14, Donostia.

———, 1992, "Larramendirekin aurreko hiztegitintzaren historia: aztergai eta gogoeta" in J. A. Lakarra (arg.), *Manuel Larramendi. III. Mendeurrena*. Andoain 1992, 279-312.

———, & Urgell, B., "Lécluse-ren hiztegia. Euskalaritzaren historiarako lanabesak (II)", 1988, *ASJU* XXII-1, 99-211.

Lapesa, R., 1984, *Historia de la Lengua Española*⁹, Gredos, Madrid.

Mitxelena, L., *LE, Lengua e Historia*, Paraninfo, Madrid, 1985.

———, *SHLV, Sobre Historia de la lengua Vasca*, *ASJU*-ren Gehigarriak 10, Donostia 1988.

Sarasola, I., *HSLV, Historia social de la literatura vasca*², Akal, Madrid, 1982.

Urgell, B., 1987, "Esku-liburuaren grafi aldaketak (1802-1821)", *ASJU* XXI-2, 357-387.

———, 1988, "Añibarroren inguruan zertzelada batzu", *Hiztegiak eta Testuak*, J. A. Lakarra (arg.), *Euskal Herriko Unibertsitatearen Argitarapen Zerbitzua*, Bilbo.

———, 1991, "Axular eta Larramendi", *ASJU* XXV-3, 901-928.

Villasante, L., 1956, "Aita Añibarro, euskal-idazlea" *EG* VII (ilbelta-otsaila) 60-88.

———, 1961, "El Padre Palacios", *Scriptorium Victoriense* VIII, 7-40.

———, 1973, *AxH, Axular-en Hiztegia*, Aranzazu, Oinañi.

———, 1979, *HLV, Historia de la literatura vasca*², Aranzazu, Burgos.

———, 1983, "En torno a una carta, hasta ahora inédita, del escritor vasco P.P. de Añibarro", *Euskera* XXVIII-2, 403-409.

Zuazo, K., 1988, *Euskararen batasuna*, Iker-5, Bilbo.

Voces barcongadas Sabotanas sacadas de la Gramatica barconp. y francesa

Achala, ~~casta~~ corteza
 azucra, azucar
 adina, edad
 adieratu, amainatu, componer
 adieta, anzora, apuda, sapaz
 adavaillua, latrillo
 afarma, escritura de arrendamiento
 afexic, en vano
 aporuenta, apuardiente
 ahalquea, verguenza
 ahalquetia, verponzo
 ahanztea, ahanztu, olvidar
 ahancia, olvido, olvidado
 ahalizatea, poder
 ahala, todo lo posible
 aitzitic, de otra suerte, al contrario
 aire, placer, afernia
 aizequi, errechiqui, a todo placer
 azeul
 aitaro, abuelo
 aitzinjan, delante
 aitzinezaintzin, cara a cara
 airatu, airatzea, solar, elevare
 alegatu, alojarre
 alqui, banco
 aldiz, colpez, algunas veces
 aldagaxxia, vertido
 aliaqua, paratiempo
 amioinea, irruca, ambicion
 amoña, erremuriña, limonia
 amexa, rueno
 amurraña, trucha
 apaldu, abajarre, humillarre

apaldua, humillado
 aperencia, era, comodidad
 aphoa, sapo
 arzapericua, arzobispo
 arvatxa, noche
 artalde, rebaño
 arvatatu, pecar
 arvaza, lenia, razu, carta
 arvatoña, raton
 arvaba, rana
 arvods, rueda
 aravera, credura, segun, conforme a saber
 arnoa, vino
 arqui, barbante
 arzala, peña
 arvateca, aprontar
 atchiquitu, reñit
 avocata, lettado
 curarqui, con oradia, verguenza
 auritu, morder
 auriquitu, morder
 aurquitu, hallar, aurdiquitu, echar
 axeKhabea, afrenta
 arzia, adivino
 aurdiquitu, epotzi, echar

B

Banar, proclamar, monciener
 bartarta, espurio, barardo
 barbera, barbero
 barura, ayuno
 bayazcavia, bayazcalde, comida de medio dia
 bahia, prenda
 barraiatu, derhacer, demoler
 bayatche, bayatche, poco a poco
 beicetan, a, en otra parte
 berga, alamo

bertimenda, vertido, habito
 belia, cuervo
 beraz, puer
 belarra, heno
 bezoinarqua, sepultura
 belarra, frente
 beorra, yepua, beer
 behorkha, yepua
 behatu, mirar, reparar
 bercenaz, de otra manera
 bederen, a lo menas
 betariaz, ex profero

+ Nota faltan 6 oras aqui desde
 el fol. 274 hasta 291.

erchatu E
 erchatza, contra, por fuerza
 erro, raza
 errienta, repente, Miertra de
ercueda
 etrematu, renegar
 errainac, raguaxac, rioneri
 errandatu, vendire, sujetave
 errefusatu, renuar, rechazav
 erruinatu, arruinar, perder
 ererava, junio
 espela, buey
 erolauna, estudiante
 ertacurua, pretexto
 establia, canalleriza
 esteñia, estruño
 estequatu, azar
 ercumuturva, puño
 ertira, tormento
 espeten, sino
 etxitu, desesperar
 etchola, cabaña
 etxaia, enemigo
 ehurcira, trueno

ezola, com
 ezpela, box

F

Fercheta, tenedor
 fite, al puño

G

Galzarra, brazo
 gatea, cadena
 gatena, cartaña
 gakhoa, llave
 garna, queso
 ganza, unio
 gaicexizoa, ceda
 gomendatu, recomendar
 gorritu, halpar
 goatea, iv
 gottea, corte
 gottepozte, vomitar
 quinia, cal
 quipela, detrar, quibelatu, atzarre
 quitari, bakhan, pocar, xecer
 quti, roco
 quisa, arabera, segun, conforme

H

Haucaldu, desayunar
 hainitz, mucho
 haiguitz, muchas veces
 hainzurru, cabar
 halaber, lo mismo
 harrobia, celera
 harrboxa, ruido, vina
 hautxa, polvo
 halacabat, un tal, un ciento
 hainchiturra, tipera
 harcedurua, acreder
 hantui, inflamar
 halaioa, igual, semejante

haititza, plural.
 hachexia, zorro.
 hatxa, aliento.
 herrauxa, polio, polvora.
 heia, si.
 heztea, domay.
 hezia, mojon.
 hedatu, entender.
 heuxia, meharra, estrecho.
 heronca, quadrilla.
 herrestatu, arratriar.
 hepaldatu, solar.
 hireztea, zlecho.
 hinquitu, tocar.

I. J

Iconcoitia, sobrenombre.
 idorra, seco.
 iendea, gente.
 ielusia, zebto.
 jeitu, venir. jena, venido.
 igorri, enviar.
 iguezicatu, nadar.
 ihia, junco.
 ihava, errota, molino.
 ihavaharria, piedra de molino.
 ihardatu, responder.
 ihardexia, respondido.
 iunpuitu, apagar.
 irauti, volver.
 ispiuna, espia.
 ispiunga, alfiler.
 itzea, clavo.
 itzatu, clavar.
 itzala, sombra.
 itchindia, teson.
 iuiea, juez.
 iuidatu, juzgar.

K

Kharoxa, barba.
 Khilloa, ruca.
 Kharra, zelo.
 Kharatxa, aprio, amargo.

L

Liama, llama.
 lauerpatu, palapat, aquietar.
 laboraxia, labrador.
 laieca, atrontera, lepo.
 laKhoa, dolharea, lapar.
 laparra, zarza.
 lehiata, perfilar.
 leKaio, lacado.
 legata, legado.
 leiorra, abripa.
 lemamia, lexadura.
 lerro, de sepulcro.
 leKhucoa, tertipa.
 lihoa, lino.
 luia, un vardo.
 liñia, lienzo.
 loxia, gloria.
 lurzola, molo.

M

Manua, mandado.
 manatu, mandar.
 marfandia, marranta, tor, ronquera.
 maguina, baina.
 madaria, peta.
 mahaiña, mera.
 meatzea, hatay mal, despreciar.
 mehatxatu, amenazar.
 mendecoste, pentecoster.
 mendea, siglo.
 mihia, lengua.
 miserac, anterior.
 mirailla, epejo.
 mintzatu, hablar.

mirchica, melcastor.
 muña, tuetano.
 mugaz, a buena hora, tiempo

N

Nauria, arno.
 nehur, nadie.
 nehur ez, ninguno.
 nevata, exiada.
 nigatquitia, horar

O

Olocod, cuna.
 ohorea, honor. Ora, perro.
 ohonatu, honrar.
 ohoina, ladron.
 ohancea, nido.
 oihana, monte jatal.
 oiazuna, eco.
 oloa, abona.
 omenchi, abomenor.
 omen, licen que.
 ontaruna, tiener y bondad.
 onhatura, bonanza.
 onhatu, curar, fatigar.
 orihua, razonado.
 ora, perro.
 orpi, carreton.
 orgapulea, carretero.
 otena, hora.
 otkeia, orno.
 ocepuna, tuver.
 ociallarea, viener.
 otidatcha, macho, masculino.
 ota, todo.
 ooba, fid.

P

Parta, lodo, balia.
 pegara, cantaro.
 piaia, viage.
 primua, heredero.
 primicia, primicia.
 propachatu, aprobechar.

S

Salpeta, venta.
 sakhela, faltriquera.
 saparua, sida.
 saquia, canario.
 salboina, jaton.
 sarla, cerraja.
 sara, un ruello.
 sartu, hacer.
 supareta, cocina. cucaitea. coima

T

Taula, tabla.
 tipia, pequeno.
 tixina, orinal.
 tinkhatu, parrotar.
 tucha, circo.
 trebe, cierto. trebatu, acostumbrarse.
 tutatu, hacer mofa.
 tububica, diu via.
 turinatu, volver.

V. U

Virana, surpegua, caja, venta.
 ulia, meica.
 urrunda, alejare. urrua, lejos.
 urruric, deviade.
 uxia, luvia.
 unicha, nembra.
 usaina, hedor.

5

SIGUIERE el 2.º Diccionario de la misma Gramatica Española fol. 329.

- behenomendua, bajera.
 burzpera, alpuacil.
 edaratu, labirru, abreviar.
 leiorra, malda, et alpuia, abugo.
 topala, onhartu, acoptar.
 gain epuin, acuratu, acurar.
 neitu, acabatu, acabar.
 faltan 4 ojaz dicit. fol. 326 ad 330
- buplea, ebilla.
 parta, balxa, balce.
 ezpelata, box.
 floca, vamillere.
 botaina, boton.
 erdonpua, fecioa, bravo.
 ditidatu, brillar.
 guerrera, arador.
 barraiatu, dermorer, derhacer.
 laidoa, derhonor.
 galortatu, derexar.
 derenua, gogoa, cheaca, deroo.
 ebati, hurtar.
 billacatu, dotruir.
 aztia, tardio.
 neberia, dificultad.
 eitea, diperir.
 iaxtiadua, juancava, diligente.
 bereztea, dicernir.
 escatima, eztabada, rina, diputa.
 ianduqui, eracimatu, diputar.
 berezcatu, ditinuir.
 emaitza, donacion, don.
 painacaria, oia, oinacea, dolor.
 leydena, zucena, recto, derecho.
 zaila, durable, correo.
 unatapo, mai, aca.
 andic, aratapo, a la otra parte.
 en-reiua, fuera, la pouble.
 meachatu, reprender.
 naunitu, renovar.
 norabea, aurre, infrante, nino.
- hantu, inflamar.
 barnadira, ondura.
 bahiti, encarpav.
 bahia, prenda.
 exaia, izterbatura, enemigo.
 elparrequin, junto.
 etaña, rembrado.
 ehonrea, enterrar.
 etorcia, enterrada.
 becaztia, envidio.
 isorti, enviar.
 zurubia, ercalera de maron.
 simuta, relampago.
 gateillua, erandilla.
 errebelatu, extraviare, derominarse.
 aldaria, jaunscuia, virtude.
 auzartu, atrevete.
 hautua, tristura, tristor.
 leyatu, exforzarse.
 dirhara, colondrina.
 condera, hitoria.
 puratua, onesta, honesta.
 oihorea, honor.
 ohoratu, honrar.
 az-queca, serpuzca.
 higuinza, horror.
 laforma, ohutu, porada.
 maruquinia, umilla, etorcorra.
 humilde.
- lelona, becaizia, zeloso.
 azpia, aztala, panorvilla.
 imasina, idukia, imagen.
 eamilla, imortal.
 quidica, suparra, impudente.
 ainxicabetti, impudente.
 lizuna, likixa, impudico.
 aalgabea, flacoa, flaco.
 nabarmena, xurtico.
 narraiotu, inconodav.
 saniaorra, incorante.
 esleitu, contar, dear, indicar.
 cuxatu, infrionar.
 inpiña, infernora.
 induxia, inixioa, injuria.

baiaduna, injuto
 liparra, irriante
 lanaberac, instrumentos
 iracacanza, irruccion
 chedea, gopoa, intencion
 unquitua, interenido
 chercatu, prepuntari
 ihia, junco
 matela, caxillo
 jueca, juez
 juiatu, juzgar
 cotillona, raja
 bitoretu, justificar
 sepada, red, lazo
 litchuba, feo
 aihendatu, lamentare
 arguzapui, lampara
 deidoztatu, somier
 gabarquia, farol, linterna
 chiparra, urdara, tocina
 onhatu, canaya
 onhadura, ahidura, canaracio
 lachoa, ainxicatea, floxo
 chautu, jucu, haxar
 icuztura, tsaratorio
 aiuta, ayudi
 andatu, aiatu, lenantare
 achita, arina, upevo
 outuna, lera
 emania, harpaxua, lenadua
 haldaraca, ferret, galpo
 erudencia, librad, sgarza
 etanza, oca, cama
 tincatu, lotu, atar
 lerroa, arracia, raya
 chedatu, mojonear
 iracacantza, leyenda
 artia, astuto
 irabazoria, logreio
 miserac, antieron
 baia, utra, mancha

6

ahugaitza, a mala parte
 amaraua, malicia
 ordocha, arra, marubino, macho
 ditia, teta
 amazuna, maduaria
 fidapaitza, iduricoria, incedulo
 meachatu, ainehazor
 amaro, abasta
 menaziatu, beowitatu, mirat
 arbuiatu, desprecia
 izartu, neurtu, mediu
 iharaxia, pediu, le molino
 iharaxaina, molinero
 mirailia, espejo
 huzatu, burlar
 ezperen, bederen, abmerot
 gutia blando, puritu, ablandar
 eramicoa, excomunion
 cheea, menudo
 muntra, muertra
 gainquitatu, moralmente
 pachia, puca, pedazo
 ilauruna, mortal
 cinch epitea, limpiar, los mosos
 mocoñara, panuelo
 ihara, molino, errota, ydem
 ulia, merca
 mustarda, montaza
 chisurtoa, carnero
 franpzu, ubundar
 lenadaquia, nccion
 iguexicatu, nadav
 defuilla, sobremeta
 berebez, berepitez, naturalim?
 uncia, naxio
 elzaurra, nuez
 ortea, sarta, nombre
 unided, nodiiza
 buluzia, denuido
 jauri, xi, obeditu, obedecer
 erchatu, obligat, preciar
 eriteua, obstaculo
 arguina, parada, ocarion
 pochelatu, ocupare

7

lanzada, ocupación
 iguipaxia, abhorrecible
 ontaruntua, asno tico.
 lavania, plazuela
 mezua, manua, mandamito
 orgiñac, organos.
 aanztu, afuáax
 berzalde, fueira de oro
~~paridi ipanar.~~
 farnesia, perleña
 alácor, parcial
 becoroa, parpazo
 ettemera, landerna, pobre
 ettemeruaruna, poblezza
 beilaria, percoquina, seila, romeria
 aizupoa, cilequigoa, permirison
 nimia, chumea, tipia, pequeño.
 faltan de poner denis los puz. No y sióter
 y a no mac las 6 ojas q^{ta} le faltan fol. 278.
 hasta 294.